

Forsvarets verdigrunnlag

Tilfeldigheter gjør at dette andre nummeret av PACEM fokuserer temakretsen *Person – yrke – etikk* samtidig som Forsvaret presenterer sluttresultatet av et lengre arbeid med verdiforankring. *Forsvarets verdigrunnlag* dekker hele Forsvarets virkeområde og skal i tillegg inngå som en egen del av *Forsvarets personellhåndbok*. Ved hjelp av moderne og tiltalende layout presenterer dokumentet de verdier, normer og holdninger som skal ligge til grunn for all Forsvarets virksomhet.

Under én synsvinkel kan *Forsvarets verdigrunnlag* betraktes som et utslag av en trend i tiden. Det er etter hvert lenge siden den danske avisen *Information* utropte 90-årene til etikkens tiår, og det er langt mellom de bransjene eller virksomhetene som ikke i en eller annen form har satt etiske spørsmål på dagsorden. Langt viktigere tror jeg det er at Forsvaret gjennom dette dokumentet ønsker å stimulere til etisk refleksjon og bevissthet rundt problemstillinger knyttet til Forsvarets virke. I så måte er det foreliggende dokumentet et godt utgangspunkt.

Nå er det ikke slik at *Forsvarets verdigrunnlag* representerer det første forsøk på å fokusere på de etiske utfordringene som vi i Forsvaret står ovenfor. Ulike reglement og direktiver rommer bestemmelser av etisk karakter. Det nye med *dokumentet* er at dette spredte materialet summeres opp i et grunnlagsdokument som har gyldighet for hele Forsvaret. I seg selv er dette viktig fordi det synliggjør at militær virksomhet i sin grunn har verdimesse implikasjoner.

Den mest fremtredende styrken ved *Forsvarets verdigrunnlag* er at det i langt større grad enn tidligere, er konkret i bestemmelsen av hvilket fundament Forsvaret skal tuft sin virksomhet på. Henvisninger til vårt verdigrunnlag har gjerne vært av generell karakter uten at innholdet har vært meislet ut i detalj. Det som tidligere har ligget implisitt i bestemmelser og regler, er nå eksplisitt og uttalt: Det finnes verdier og normer som vi er felles om, som har bred oppslutning og som karakteriserer og preger samfunnet vårt. Disse verdiene har sin forankring og sitt utgangspunkt i *vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon, FN-pakten, FNs menneskerettserklæring og internasjonal rett* (s.9).

At verdigrunnlaget slik identifiseres har avgjørende betydning for Forsvarets selvforståelse og praktiske virke. Ennå er det nok slik at verdier og normer er formulert i generelle vendinger – og det er ikke diskvalifiserende i seg selv – men gjennom henvisningen til en bestemt tradisjonsstrøm er vi gitt en tolkningsnøkkel når verdiene skal omsettes i praktisk virkelighet.

Verdier er i seg selv verdiløse dersom de ikke omsettes i handling. Den sterke understrekningen av at verdigrunnlagets viktigste nedslagsfelt er lederskap og personellbehandling, gir bud om at dokumentet i første rekke er tenkt som et praktisk verktøy, og ikke som en teoretisk eksersis. Forsvarssjefen understreker dette aspektet når han *Forsvarets Forum* 9/98 fremhever praksis og erfaring som den viktigste læringsarenaen for normer og holdninger.

Spranget fra teori til handling er imidlertid ikke selvsagt. Det forutsetter integrerte medarbeidere som ser verdigrunnlagets verdier, normer og holdninger som sine egne, og legger dem til grunn for sin praksis. Dette er ikke minste en utfordring for lederutviklingen ved våre krigsskoler. Ulike arenaer som setter verdispørsmål på dagsordenen, gir utfordringer, erfaringer og mulighet for refleksjon, er avgjørende for om en skal lykkes i å utdanne integrerte offiserer som *står tydelig frem med hele seg og sin overbevisning* (s. 15). Langt fra alle vil kune skrive under på at det er en dekkende beskrivelse av vår situasjon i dag. Vi har ennå et godt stykke igjen å gå.

Fokusering på utdanningsinstitusjonene er imidlertid ikke tilstrekkelig. Aktiv deltakelse i implementeringen av verdigrunnlaget både lokalt og sentralt er nødvendig.

En av PACEMs målsetninger er å stimulere til refleksjon rundt etiske spørsmål i Forsvaret. Vårt bidrag i dette nummeret – med tanke på verdiforankring, normer og holdninger – er to artikler av henholdsvis dr.art. Henrik Syse og Krigsskoleprest Bård Mæland. Syse har satt søkelyset på en glemte dimensjon ved den klassiske «rettferdig krig»-tradisjonen. Han fremholder at ett sentralt perspektiv ved middelalderens moralfilosofi – det *dydsetiske* – vil kunne utvide vår forståelse av den etiske problematikken som krigen og den militære maktbruken representerer. Mæland spør om det blir bedre krigere av gode mennesker, og drøfter nødvendigheten av å utarbeide en forpliktende yrkesetisk kodeks for norske offiserer. Den som leser disse artiklene samlet, vil kunne se at begge betoner betydningen av den moralske *personen* for etikk i en militær sammenheng.

Generalmajor Trond Furuhoide følger opp dette ved å tegne en skisse av Tordenskjolds karakter og personlighet. Også dette kan være nyttig med tanke på den verdiformidling som *Forsvarets verdigrunnlag* legger opp til. Historien bidrar til vår forståelse av vår egen situasjon. Alle disse tre artiklene fokuserer hver på sin måte nummerets tema: *Person, yrke og etikk*.

Vi presenterer ellers tre artikler som alle ser feltpresttjenesten ut fra ulike perspektiv: Luftkrigsskoleprest Nils Terje Lunde begrunner feltpresttjenesten ut fra krigens folkerett, stud. theol. Frode Lagset skisserer de politiske og kirkelige prosessene som førte fram til opprettelsen av Feltprestkorpset, og Feltprost Olav Dag Hauge reflekterer over den fremtidige utviklingen av feltpresttjenesten på bakgrunn av en artikkel av bataljonsprest Aslak Brekke i forrige nummer av tidsskriftet.

God lesning!

Leif Tore Michelsen

Dyd og krig¹

AV HENRIK SYSE

Interessen rundt «Rettferdig krig»-tradisjonen har økt over de siste årene.² Mye av støtet ble gitt etter Vietnam-krigen og det naturlige amerikanske behovet for å foreta en grundig moralsk diskusjon omkring de handlinger som der ble utført for hele verdens åsyn. Mens Den annen verdenskrig fra alliert side syntes relativt lett å rettferdiggjøre moralsk – i hvert fall i lys av *ius ad bellum* (retten til å gå til krig), om ikke alltid like mye ut fra *ius in bello* (rett handling i krig) – stod man nå overfor utfordringer av et langt kinkigere slag. Michael Walzers bok *Just and Unjust Wars* er allerede blitt en klassiker, og den viser tydelig hvor nødvendig en grunnleggende *moralfilosofisk* diskurs om krig og fred er blitt i en verden der våpen kan drepe stadig flere, og der skillelinjene mellom «godt» og «ondt» ikke er så lette å trekke i mange konflikter.³ Mange vil hevde at denne debatten er blitt enda mer nødvendig – og enda vanskeligere – etter den kalde krigens slutt.⁴

Hensikten med det følgende korte innspill i debatten er ikke å betvile debattens nødvendighet og verdi. Mange av bidragene som er kommet – av Michael Walzer, James Turner Johnson, Joan Tooke, Richard B. Miller, Richard J. Regan og mange flere – har vært perspektivgivende og nyttige. Ikke minst har de bidratt til en ny interesse rundt den kristne middelalderfilosofien, noe som må hilses med glede av de filosofer og teologer som mener at dagens politiske og etiske debatter har noe å hente fra den naturrettslige refleksjon i middelalderens Europa.

Spørsmålet fortjener imidlertid å stilles: Har vi forstått middelaldertenkerne godt nok? Forstår vi dem slik de forstod seg selv?

Spørsmålet kan synes irrelevant. Hvis vår hensikt med å lese f.eks. Augustin eller Thomas Aquinas er å hente inspirasjon og ideer til vår egen tids debatt om

¹ Artikkelforfatteren vil gjerne få takke Mona Fixdal og Greg Reichberg for verdifulle innspill.

² Forrige nummer av *PACEM* (vol. 1, nr. 1) bringer to interessante artikler med utgangspunkt i nettopp «rettferdig krig»-tradisjonen: Leif Tore Michelsen: «Er 'rettferdig krig'-konseptet egnet til å bedømme intervensjonsproblematikken?» (ss. 55-67) og Henning A. Frantzen: «The Gulf War and the Theory of Just War» (ss. 69-78).

³ Jfr. Walzer 1977, særlig preface og part I. For en rikholdig diskusjon om Walzers bok, se tidsskriftet *Ethics and International Affairs*, vol. 11, 1997, ss. 3-104.

⁴ Jfr. Frost 1996, s. 4 ff.

moralske kriterier for krig, trenger vi knapt å forstå, langt mindre akseptere, deres moralfilosofiske eller metafysiske rammeverk.

Forsåvidt er det korrekt. Likevel er det én side ved middelalderens moralfilosofi som i beklagelig stor grad er havnet i skyggen i rettfærdig krigslitteraturen. Jeg sier «beklagelig» siden jeg tror dette er et aspekt som faktisk beriker forståelsen av den etiske problematikk som krigen representerer. Jeg tenker da på den såkalte *dydsetikken*.

Det er et typisk trekk ved vår tids moralfilosofiske debatt at man forsøker å plassere en tradisjon som «rettfærdig krig» inn i enten en deontologisk (pliktetisk) eller en utilitaristisk (konsekvensetisk) kategori.⁵ Således behandles de forskjellige kriteriene man forbinder med rettfærdig krig, enten som absolutte regler som må overholdes om en krigshandling skal være moralsk forsvarlig, eller som visse «guidelines» som minimerer de inhumane konsekvenser av krig.

Begge disse innfallsvinklener er selvsagt legitime. De reflekterer i høyeste grad mye av intensjonen hos forfatterne i denne tradisjonen. Hvis man f.eks. leser Thomas Aquinas' utsagn om krig i *Summa Theologiae*,⁶ vil man fort se at alle kriterier må være oppfylt om en krig skal kunne regnes som rettfærdig; Thomas argumenterer således deontologisk. Likeledes bruker han argumenter som tydelig reflekterer hva som vil være *konsekvensene* av kriterienes oppfyllelse eller mangel på sådan.

Likevel blir plikt- og konsekvenstenkningen utilstrekkelig for å gripe middelaldertenkernes moralske univers. En mistanke bør vekkes i oss når vi hos Augustin, i *Contra Faustum*, leser følgende beskrivelse av krigens virkelige onder, i Tkacz' og Kries' engelske oversettelse: «the desire for harming, the cruelty of revenge, the restless and implacable mind, the savageness of revolting, the lust for dominating».⁷ Der vi forventer å finne en beskrivelse av lidelse og død, finner vi en liste over menneskelige laster!

Den grunnleggende tenkemåte her overtar Augustin fra urkirkens pasifistiske tilnærming. Poenget er ikke bare at krig fører til eklatante regelbrudd og lidelse, men at krig ødelegger selve menneskets sjel. Argumentasjonen mot deltagelse i det romerske militæret hadde nettopp vært det militære livets brutale karakter; den måten det ødelegger sjelens renhet ved at man trekkes inn i hedenske offerritualer, plyndring, voldtekt og drap.⁸

Dette perspektivet dukker opp igjen hos flere forfattere i tradisjonen. Ikke minst gjelder dette i behandlingen av kriteriet *intentio*, dvs. tanken om at en krig skal føres med den rette hensikt. Her dreier det seg ikke bare om oppnåelsen av

⁵ En god gjennomgang av forholdet mellom dydsetikk på den ene siden og pliktetikk, konsekvensetikk (formålsetikk) og andre tilnærminger på den annen, finnes i Asheim 1997, særlig kap. VIII.3 (s. 258 ff.). Asheims bok gir et meget verdifullt bidrag til diskusjonen om dyds- og holdningsetikk, og selv om den ikke diskuterer rettfærdig krig spesielt, trekker den inn internasjonal politikk og diplomati som en sfære der dydsetikken spiller en betydelig rolle.

⁶ Jfr. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, primært II-II, qu. 40.

⁷ *Contra Faustum*, XXII (Augustin 1994, s. 221).

⁸ Jfr. Tooke 1965, kap. 1.

fred som mål for krigshandlingen, men like mye om at man skal ha en sinnstilstand som ikke leder til unødig brutalitet og vold. Her står man overfor kampen mellom en dyd og en last. Lasten er *lysten til å dominere*, dyden er i realiteten intet annet enn *ønsket om fred* som per definisjon består i et ønske om ikke å herske over og undertrykke ens medmennesker. En av Thomas Aquinas' samtidige, Aleksander av Hales, understreker dette særlig sterkt i det han deler intensjonskriteriet i to: *intentio* og *affectus*.⁹ Det siste begrepet dekker nettopp sinnstilstanden til den stridende. Det dreier seg om å fokusere på hvordan man skal være «innstilt» til saken når man fører krig. Den rette *affectio* har man når man ikke gripes av hat og utryddelsestrang. Aleksander ser klart at dette er en av de store farer ved krigføring; at man i kampens hete så gripes av lysten til å skade, med den følge at en krig som på alle andre måter er rettferdig, blir preget av utillatelige handlinger som voldtekt og plyndring. Når dyden forsvinner, forsvinner rettferdigheten.

I middelaldertradisjonen kombineres dermed det generelt-etiske med en intens opptatthet av det personlig-moralske. En «rettferdig krig» er i realiteten umulig uten i hvert fall i et *visst* monn rettferdige – dydige – krigere. Særlig tydelig kommer dette frem i tenkningen om en *ius in bello*, en krigshandlingenes etikk,¹⁰ som bl.a. ble utformet innen middelalderens riddervesen. Tankene om høvisk kjærlighet og ridderens dyder fikk etter hvert betydelig innflytelse på den generelle moralske diskusjon om krigshandlinger.¹¹

Det dydsetiske perspektivet kaster også et lys over det velkjente forbudet mot presters deltagelse i krig. Her argumenterer Thomas Aquinas ut fra krigshandlingers karakter:

... warlike pursuits are full of unrest, so that they hinder the mind very much from the contemplation of Divine things ...¹²

Selv en krig som er rettferdig, vil inneholde handlinger som er opprørende, brutale. Selve det kristne liv vanskeliggjøres, og da særlig for presten eller biskopen som skal ha det overskudd og den renhet som kreves for bønn og utdeling av sakramenter.

Det generelle dydsetiske poenget er det følgende: Det nytter ikke å bygge opp en beredskap for «rettferdig krigføring» uten også å forstå krig – ja, militær virksomhet overhodet – som personlighetsformende. Den middelalderske tenkningen, som rettferdig krig-tradisjonen vokser ut av, er i sin natur innstilt på

⁹ Jfr. Aleksander av Hales, *Summa Theologiae*, III; referert i Barnes 1982, ss. 773-775.

¹⁰ De mest sentrale kriterier innen *ius in bello* oppsummeres gjerne som *diskriminering* (dvs. beskyttelse av sivilbefolkning og ikke-stridende grupper) og *proporsjonalitet*, jfr. Miller 1991, ss. 14-15.

¹¹ James Turner Johnson gir en god innføring i riddernes dydsideal i Johnson 1975, særlig s. 64 ff.

¹² *Summa Theologiae*, II-II, qu. 40, art. 2 (Thomas Aquinas 1952, vol. 2, s. 580). Interessant er det i denne forbindelse å observere at det ikke var uvanlig innen den vestlige kristenhet, helt opp til det 12. århundre, å kreve botsøvelser fra en soldat som hadde måttet ta liv, selv om det dreide seg om en rettferdig krig (jfr. Tooke 1965, s. 18). Dette viser en holdning til det å drepe som stod sterkt i mange kretser i kirken – direkte avledet av urkirkens tendens til pasifisme – men som åpenbart kom på vikende front i forbindelse med f.eks. korstogene og senere religionskrigene.

nettopp dette, idet den i stor grad snakker om etikk som oppøvelse i dyd. Dette kan illustreres med at et verk som annen del av Thomas Aquinas' *Summa Theologiae* i langt større grad er bygget opp rundt begrepene dyd og last enn den er lov-sentrert (selv om Thomas' «Avhandling om lovene», *S.T.*, I-II, qu.90-108 kanskje er mest lest i vår tid).

Dette gir også interessante perspektiver på forholdet mellom offiser og soldat, eller mellom leder og undersått. Thomas og andre tenkere innenfor denne tradisjonen fokuserer på dydig handling, men de har ingen illusjon om at alle kan eller bør inneha de samme dyder eller den samme grad av dyd.¹³ Ansvaret er størst på den som er i ledelsen. Derfor er dyden *prudentia* (praktisk klokskap) så sentral; det dreier seg om den særegne evne (eller *habitus*) til å velge den rette handling når mye står på spill og mange til dels kryssende hensyn spiller inn. Man kan imidlertid ikke vente at soldaten i felten skal utøve *prudentia* og ta opp til nøye moralsk og intellektuell vurdering hver handling han gjør. Men man kan likevel legge vekt på de moralske og teologiske dyder som en del av både oppdragelse og utdanning. Det menneske som preges av både mot og kjærlighet, både lojalitet og religiøs tro, både besindighet og fredsælhet, vil bedre kunne unngå å bli trukket med i krigens eksesser enn den som, på spartansk vis (for å holde oss til den klassiske verden),¹⁴ er blitt lært opp til å anse krigføring som et gode i seg selv, der målet helliger alle midler.

Min hensikt her er bare å henlede oppmerksomheten på denne «glemte dimensjon» i diskusjonen om krigens etikk; en nøyere diskusjon må vente til en annen gang. Hvor glemt denne dimensjonen faktisk er, kan selvsagt diskuteres. Den militære utdanning, ikke minst den delen som prestetjenesten bidrar til, handler nettopp om personlighetsdannelse. Og opptattheten av å skape et militært forsvar som har den rette innstilling til sin oppgave, er bare blitt mer og mer fokusert de siste årene. Dette ligger vel i den moderne krigens natur. Vårt århundre har sett eksempler på grusomhet som knapt lar seg forklare – særlig tatt i betraktning av at de som har utført grusomhetene senere har gått tilbake og levd sine ytterst «borgerlige» liv, slik de også gjorde før krigen brøt ut. Hvordan kan slikt skje? Hvordan kan normale, avbalanserte – ja, dydige – mennesker voldta, plyndre og torturere barn? For den som er oppdratt innen en augustinsk-luthersk tradisjon kan riktignok spørsmålet sies å være: *Hvorfor skjer det ikke enda oftere*, gitt menneskets draging mot det onde? Dog er det en utfordring, og en plikt, å rette oppmerksomheten mot hvorledes man bedre kan sikre seg mot brutalitet og menneskelig fornedrelse i krig. Her blir dydsetikkens perspektiv viktig. Fremfor å være handlings-sentrert (som plikt- og

¹³ Dette kommer frem hos den betydelige Thomas-kommentatoren Francisco Vitoria tidlig på 1500-tallet. Han bruker Thomas' lære til å argumentere mot conquistadorenes handlinger i Syd-Amerika. Han understreker at soldatenes ansvar alltid vil være begrenset i forhold til de politiske og militære lederes ansvar (jfr. Vitoria 1991, ss. 307-312). Viktig for å forstå det ansvar som følger med dydsbegrepet, særlig for politiske ledere og intellektuelle, er også Thomas Aquinas' generelle diskusjon av forholdet mellom moralsk og intellektuell dyd, jfr. *Summa Theologiae*, særlig I-II, qu. 57-58.

¹⁴ Jfr. her Aristoteles' kritikk av det krigerske Sparta (i *Politikken*, bok 7, kap. 14), som på sett og vis utgjør noe av rettferdig krig-tradisjonens rot.

konsekvensetikken) er den *aktør*-sentrert. Den fokuserer på oppdragelsen og formingen av mennesket, som et vesen som av og til vil komme opp i ekstreme, menneskefiendtlige situasjoner, og som nettopp da – mer enn noen gang ellers – trenger å ha en opplæring i hva som er rett og galt, godt og ondt. Dersom diskusjonen om rettferdig krig lar dette aspektet slippe av syne, går man glipp av en sentral dimensjon hos de forfattere som formet rettferdig krigstradisjonen.¹⁵

English Summary

«Virtue and War»

Most of the discussion about Just War is framed in terms of *deontology* (duty ethics) or *consequentialism*. However, the most important writers within this tradition can more properly be called «virtue ethicists». This article argues that the agent-centered perspective of virtue ethics can play an important part in better understanding the contents of the Just War tradition, not least through an understanding of the criterion of intention and the necessity of «moral preparedness» for war.

Bibliografi

- Asheim, Ivar (1997). *Hva betyr holdninger? Studier i dydsetikk*. Oslo: TANO Aschehoug.
- Augustine (1994). *Political Writings*, eds. Ernest L. Fortin and Douglas Kries; trans. Michael W. Tkacz and Douglas Kries. Indianapolis: Hackett.
- Barnes, Jonathan (1982). «The Just War», in *The Cambridge History of Later Medieval Philosophy*, eds. Norman Kretzmann, Anthony Kenny, and Jan Pinborg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frost, Mervyn (1996). *Ethics in International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnson, James Turner (1975). *Ideology, Reason, and the Limitation of War*. Princeton: Princeton University Press.
- MacIntyre, Alasdair (1985). *After Virtue*, 2nd ed. London: Duckworth.
- Miller, Richard B. (1991). *Interpretations of Conflict*. Chicago: University of Chicago Press.
- O'Neill, Onora (1996). *Towards Justice and Virtue*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Statman, Daniel, ed. (1997). *Virtue Ethics: A Critical Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

¹⁵ For mer generelle verker om dydsetikk henvises til Asheim 1997 og Statman 1997. Blant de filosofene som har bidratt til dydsetikkens «gjenoppvåkning», har Alasdair MacIntyre (MacIntyre 1985) og Onora O'Neill (O'Neill 1996) vært blant de viktigste premissleverandørene.

Thomas Aquinas (1952). *Summa Theologiae*, 2 vols., trans. Fathers of the English Dominican Province. Chicago: Encyclopædia Britannica.

Tooke, Joan (1965). *Just War in Aquinas and Grotius*. London: SPCK/William Cloves & Sons.

Vitoria, Francisco (1991). *Political Writings*, eds. and trans. Anthony Pagden and Jeremy Lawrence. Cambridge: Cambridge University Press.

Walzer, Michael (1977). *Just and Unjust Wars*. New York: Basic Books.

Henrik Syse, Pilestredet 88a, 0358 Oslo. F. 1966. Syse har en Master of Arts-grad i politisk filosofi fra Boston College (USA) og en doktorgrad i etikk/filosofi fra Universitetet i Oslo. Han har vært stipendiat ved Norges Forskningsråds Etikkprogram og er p.t. forsker i internasjonal etikk ved PRIO (Institutt for Fredsforskning). Han er medforfatter av boken Tenkere og Ideer (Oslo: AdNotam Gyldendal 1997), redaktør av tidsskriftet Tidens Tegn og medlem av sekretariatet for Verdikommisjonen.

Blir det bedre krigere av gode mennesker?

Noen overveielser i tilknytning til spørsmålet om en normativ etisk kodeks for offiserer

AV MAJOR BÅRD MÆLAND

1. Innledning

Overskriften henspiller på en artikkeloverskrift av daværende oberst og professor ved US Military Academy, West Point, Anthony E. Hartle (se Hartle 1992). Artikkelen selv føyer seg inn i en relativt omfattende debatt, særlig i USA, om hvilke grunnverdier og holdninger en offiser bør forplikte seg på.

En formulering som angir et fokus for denne debatten, har Hartle selv fremsatt annetsteds. Der sier han at «persons of strong character are the ultimate resources for any military organization, and they are by definition persons of integrity – individuals whose action are consistent with their beliefs» (Hartle 1989:84). Spørsmålet om den etiske kvaliteten hos offiserer knytter dermed an til både forståelsen av hva et godt militært forsvar er over hodet, og hva militæryrket mer spesifikt innebærer av personlige forpliktelser og karakterdannelse.

Problemstillingen for denne artikkelen er: *I hvilken grad vil en normativt utformet etisk kodeks som profilerer og sammenfatter de viktigste verdier, holdninger og normer som en offiser bør forplikte seg på i sin yrkesutøvelse, kunne styrke den etiske bevisstheten hos norske offiserer, samt være til hjelp i deres daglige og fremtidige virke?* I tilfelle disse spørsmålene besvares bekreftende, spør jeg videre: Hvilke *premisser* bør i så fall legges til grunn for en slik kodeks?

Som man kan se her, fokuserer jeg på offiserens person og yrkesutøvelse, det vi kunne kalle et *profesjonsetisk* perspektiv. Alternativt kunne man ha fokusert på det system offiseren er en del av, det vi kunne kalle et *militæretisk* perspektiv. Det skal jeg ikke gjøre her. I stedet skal vi se litt mer på den nevnte

amerikanske debatten og hvilken betydning den eventuelt kan ha for en norsk militær kontekst.

2. En amerikansk debatt

I USA har man i de senere år snakket om å utforme en kodeks som enten en eller alle forsvarsgrener skulle kunne gi sin tilslutning til. Dette har man ikke kommet i havn med, i alle fall ikke når det gjelder å finne frem til én bestemt formulering. Av interesse er det imidlertid at ønsket om en kodeks fremsettes med ulike typer begrunnelser. Hos mange av dem faller imidlertid ulike argumentasjonsstrategier sammen. Vi skal her kort gjengi noen av dem. For tydelighets skyld profileres de hver for seg.

a. Noen tenker seg at en kodeks kan være nyttig som en *destillasjon av det samlede, men svært spredte etiske materialet som finnes i militære dokumenter*. Alt fra reglementer til «Field Manuals» og mottoer for skoler har stoff av enten overveiende etisk kvalitet, eller av mer juridisk oppblandet karakter. Mens det etiske innhold i større dokumenter gjerne får den skjebne at de drukner i all verdens regler og paragrafer - gjerne med tilhørende sanksjonsmulighet - så preges de korte og opprinnelig innholdsmettede honnørordene som «honor», «duty», «commitment», «courage», «competence», «discipline» og «loyalty», av en viss innholdstomhet (Lynch 1996). Korte formuleringer slites ved bruk - og av «tidens tann» - ikke minst der man slutter å innholdsbestemme dem. Samme resultat får man selvsagt ved å unnlate å integrere dem i den militære undervisning (Liddell 1996).

Ønsket har derfor vært å lage et slags konsentrat som både huskes, er velformulert og systematisk oppbygd, samtidig som det altså sammenfatter det som andre steder er ytterligere utdypet (Matthews 1994:27). Man snakker gjerne om «a single accessible code» på omlag en sides størrelse.

b. Andre ønsker å *profilere militæryrket som yrke i forhold til det sivile samfunn*. Amerikanske skribenter i denne debatten har det nokså klart for seg at de vis-à-vis det amerikanske samfunn må legitimere at de har et særegent og fullverdig yrke, samt at dette holder en etisk standard. I den sammenheng sammenligner man seg gjerne med jurister og leger som begge har klare yrkesetiske kodekser (Matthews 1994:26). Av denne grunn ser man det slik at offiserene mangler et sentralt kriterium på om man innehar et yrke der de etiske idealene er klart definert.

Også et annet argument er interessant i denne sammenheng, nemlig betoningen av behovet for noe *samlende* for militæryrket. Altså noe å kanalisere, utnytte og skjerpe gruppefølelsen i forhold til (Gabriel 1982:120). Et mere generelt synspunkt, om enn noe pessimistisk, som gjerne kan tolkes i samme retning, går ut på at militæret med fordel kan styres med andre midler enn makt alene (Hartle 1989:134). I et slikt perspektiv kan en kodeks vise seg å være nyttig.

c. Andre betoner behovet for å sikre en etisk standard blant offiserer, ja, endog en særlig etisk standard (Gabriel 1982:121; Lynch 1996:43). Det er tydelig at man har en oppfatning av at det er en stund siden alle offiserer også var gentleman. Man har i tillegg både tidligere militæroperasjoner (les: særlig Vietnam) og etisk utilbørlig adferd av nyere dato (ikke minst seksuell trakassering av kvinner) friskt i minne. At samfunnet i stigende grad destabiliseres, også moralsk sett, betyr at man ikke uten videre kan legitimere seg som «etisk kompetent» (Toner 1996b:19) ved å henvise til hva som gjelder i samfunnet ellers. Samtidig er den etiske holdning avgjørende for hvordan forholdet mellom samfunnet og forsvaret skal bedømmes (Gabriel 1982:120; Matthews 1994:27). For enkelte er dette uløselig knyttet til tanken om at den militære organisasjon må underlegges det kulturelt og politisk akseptable (Hartle 1989:136, jfr. Clausewitz).

En interessant forståelse av påstanden om at offiserer er bundet av en høyere moralsk standard er fremført av J. Carl Ficarrotta, US Air Force Academy (Ficarrotta 1986). Ficarrotta forstår en 'høyere moralsk standard' ut ifra:

– At man er bundet av *noen* moralske standarder som er *særegne* for militær innsats i den forstand at de ikke refererer seg til noe utenfor den militære sfære.

– Men at alle fordres av de *samme* moralske standarder ved det at man er *menneske*.

– Samtidig er man som offiser på en særskilt måte utfordret til å bevisstgjøre seg denne moral på en slik måte at man *ikke senker* moralen i en stridssituasjon, noe som ofte har vist seg å skje.

Ficarrotta mener at det i denne forstand fortsatt kan snakkes om en 'høyere moralsk standard' for offiserer. Interessant er det at både forståelsen av officersyrket, samfunnets verdigrunnlag og synet på hva et menneske er, knyttes sammen på denne måten.

d. Et helt annerledes debattinnlegg – som også er fremsatt i den amerikanske debatten – kommer fra den israelske senior-stabsoffiseren i hovedkvarteret for den israelske marinen, Yedidiah Groll-Ya'ari (Groll-Ya'ari 1994). Hans synspunkt er blant annet at *den militære situasjon har endret seg så mye at gamle måter å tenke militær etikk på kommer til kort* i forhold til å bidra med «a normative working point» som «demokratiens militærstyrker» (!) trenger nå (467).

De «gamle svar» rommer dels en fokusering på det «konstruktive» og militært «funksjonelle» (S.P. Huntington, M.D. Taylor) der idealoffiseren nærmest er i stand til å utføre et hvilket som helst oppdrag, og på en slik måte at «forbruket» av ressurser er minimalt (se f.eks. Taylor 1989:127.130). På den annen side finner man en vektlegging av det «preventive», «moraliske» og samfunns-legitime, da særlig med krigens folkerett som basis (M. Walzer). Groll-Ya'ari selv tenker seg en kombinasjon av det funksjonelle og preventive aspektet (se også Hartle 1992:23).

Groll-Ya'ari fokuserer altså den militære situasjon. I korte trekk beskriver han dagens situasjon på følgende måte:

- Soldatene har blitt militære *operatører*.
- Slagmarkene har blitt *multidimensjonale*.
- Våpensystemene har blitt svært *sofistikerte*.
- *Ansvarsbyrden* har økt betraktelig «in the ranks», både på grunn av mer effektive våpen – aggressive som defensive – og det faktum at ingen, særlig ikke de som aktiviserer slike våpen, kan unndra seg ansvar ved en illegal og/eller uetisk utførelse eller utstedelse av en ordre (post-Nürnberg!).
- Den enkelte tjenestegjørende har fått en økt bevissthet omkring *egne rettigheter*.

Det siste knytter an til det ufrakommelige datum hos Groll-Ya'ari at soldatene også er *borgere* av det samfunnet som etablerer et forsvar, jfr. pkt. c.) ovenfor. Det ligger i det hele tatt implisitt i hans synspunkter at mye av offisersrollen har tilflytt «the ranks».

3. Har dette implikasjoner for norske offiserer?

For å starte med svaret: Ja, jeg tror det. Noen implikasjoner er relativt nærliggende, mens den amerikanske kulturen for kodekser, erklæringer og edsavleggelse, gjør en noe fremmed overfor andre deler av argumentasjonen. Totalt sett mener jeg likevel at alle de fire argumentasjonsstrategiene ovenfor rommer viktige grunner for at også norske offiserer bør få en normativ yrkesetisk kodeks, forsvarsgrenvis eller samlet. Jeg skal kort kommentere den amerikanske debatten med tanke på norske forhold.

Når det gjelder behovet for en destillert og kortfattet oversikt (en etisk «plakat»?), så tror jeg det er tilstede også hos oss. Hva en slik sammenfatning skal ta sitt utgangspunkt i, er mer uklart. Jeg tror likevel at vi i en norsk sammenheng til en viss grad stiller noe likt med tanke at det finnes spredte etiske synspunkter i vårt «system» som med fordel kan samles. Disse ligger enten helt i dagen i diverse reglementer (uniformsreglement, reglement for indre tjeneste, refselse, osv.), beskikkelsesbrev, «Plakaten på veggen», tjenesteuttalelser, personellplaner, annet planverk ved skoler og institusjoner, *Forsvarets verdigrunnlag*), eller så ligger de implisitt i de samme dokumenter. Begge deler fordrer at man løfter dem ut og tydeliggjør dem dersom de skal ha noen verdi for en kodeks. I tillegg til dette finnes det i enda sterkere grad en informell kodekstenkning i Forsvaret.

Sannsynligvis vil alt dette materialet være et godt utgangspunkt for nettopp en kodeks. Jeg tenker da på et krav som jeg senere kommer til å stille, nemlig at en kodeks må signalisere en nærhet til det yrket den skal gjelde for.

Hvorvidt vi i Norge har behov for å profilere militæryrket som yrke ved hjelp av en etisk kodeks, kan man gjøre seg ulike overveielser i forhold til. Særlig i en fredsmessig situasjon kan nok det profesjonsspesifikke ved offisersyrket fort mistes av syne. Mange oppfattes som kontorfolk som kunne vært plassert hvor som helst i byråkratienes verdener. Andre oppfattes som en

slags idretts- og friluftsmennesker som får dyrket hobbyen sin på heltid. Og atter noen, de som drar i utenlandstjeneste, ses på som vår tids sjømenn og eventyrere. Svært få dør! Og få ofrer så veldig mye. Slik tenker mange som står godt på utsiden av det hele. Og slik er det jo i stor grad også dersom man tenker etter hva man *kunne* kommet til å måtte ofre i en krig på egen jord. Jeg setter det selvsagt litt på spissen. Poenget er at en etisk kodeks, i tillegg til andre ting, ville kunne profilere kjernen i yrket til de mennesker som forvalter noenogtjue milliarder og tusenvis av samfunnets sønner og døtre hvert år. Problemet er at man i neste omgang kan skjule seg bak denne gruppefokuseringen i mangel av egen moralsk dømmekraft.

Så til behovet for en etisk standard. I Norge har vi ikke et Vietnam å gremmes over. Vi har hatt noen få episoder med seksuelle overgrep både innenlands og utenlands. Vi har antageligvis forvaltningsmessig utroskap i ulik målestokk, og vi har – som amerikanerne – et i mange henseende etisk destabilisert samfunn, om kanskje ikke i samme grad. Mange vil mene at dette i seg selv ikke er noe avgjørende argument for å utarbeide en kodeks. Jeg er tildels enig, men ikke helt.

I mange festtaler understrekes det at Forsvaret skal gjenspeile de verdier og holdninger som gjelder ellers i samfunnet. For å legitimere at man tar unge menn ut av det sivile samfunn i ett år av deres beste tid, fungerer muligens en slik argumentasjon. Men ikke dersom man tror man har reddet den etiske standarden i Forsvaret. Jeg tror bestemt at Forsvaret etterhvert vil bli tvunget av sine egne krav til profesjonalitet til å signalisere *en høyere etisk standard* enn hva samfunnet som helhet har. Med det mener jeg at yrkets krav og dilemmaer krever at man profilerer *det beste* av det som allerede finnes i det mangfold av verdier og holdninger som vi har i dagens plurale, tildels fragmenterte og relativiserte samfunn. (Dermed er det altså ikke en «stat-i-staten»-argumentasjon jeg legger opp til.)

På norsk jord har dette tradisjonelt betydd de kristne og humanistiske verdier og holdninger (eventuelt «kristen-humanistiske»). Men det kan ikke lenger sies at disse *entydig* gjenspeiler «samfunnets verdier og holdninger». For tiden er disse i vel så stor grad sentrert rundt grådighet, selvopptatthet, maksimal konsumering, med tilhørende mangel på offervilje, mange blir desillusjonerte, likegyldige og mangler etiske retningslinjer. Gitt at det samfunnsdiagnostiske i dette medfører hel eller delvis riktighet, så slipper heller ikke offiserskorpset unna denne situasjonen. Derfor må det klargjøres hvilke profesjonelle etiske krav som stilles til den enkelte som trer inn i offisersstanden.

Når det gjelder Groll-Ya'aris betoning av den nye militære situasjonen, så er det en relevant utfordring for en yrkesetisk kodeks. For det første sier det noe om at en kodeks må integrere de militære parametere av for eksempel taktisk, organisatorisk og kommunikasjonsmessig karakter, sammen med de etiske. Dette må så og si finne sin *kombinasjon* som kommer til rette med både det

yrkesspesifikke og det etisk ønskelige og høyverdige. Det holder ikke at en kodeks bare er profilert for å skape gentlemen, den må også være funksjonell nok til å skape bedre «krigere».

Groll-Ya'aris situasjonsanalyse går i retning av en manøverkrigføringssituasjon der også oppdragstaktikk vil ha sin plass. En slik situasjon medfører større krav til hurtighet, fleksibilitet, mobilitet, og derfor må avgjørelser tas hurtigere, selvsagt også som endelige beslutninger. Individet er nok også i større grad fokusert her dersom man ser både operasjonelle og taktiske nivåer under ett.

Gitt at de fleste avgjørelser, for ikke å si alle, har klare etiske implikasjoner, så betyr det at den som tar disse avgjørelsene – og de som utfører ordrene – tilkommer et betydelig ansvar for at ordrene er både legale og etisk veloverveide. Med det tempopress som er forutsatt i slike situasjoner, er det klart at en etisk kodeks som er kort, konsis og som også har en viss taktisk profil, vil kunne være til hjelp for å medvirke til at operasjoner utføres tilfredsstillende i forhold til taktisk-etiske krav. Det forutsetter selvsagt at den har vært kjent en tid og er aktivt innlært i undervisning og øvelser på ulike nivåer i Forsvaret. Den store grad av usikkerhet med tanke på fiendens situasjon som også forutsettes i et slikt scenario, understreker bare enda mer hvor viktig det er å ha maksimal kontroll over hva en selv foretar seg.

Før vi går videre til de mer prinsipielle overveielser, skal jeg kort antyde en test på nytten av en kodeks: Gitt at en av grunnsetningene i en kodeks sier at «En offiser skal behandle undergitte slik han eller hun selv ønsker å bli behandlet». Vi kan tenke oss at kodeksen underskrives av blant annet kadetter som uteksamineres fra KS 1 eller tilsvarende, og gis dem ferdig innrammet for å henges på kontorveggen. Setningen ovenfor er en grunnsetning i kodeksen som ikke detaljregulerer, men som trekker opp de store linjene. Den handler heller ikke om å gi sine undergitte alt det de måtte ønske seg til enhver tid. Men: I hvilken grad ville en offiser i sitt daglige virke føle seg mer forpliktet på dette «prinsippet» enn om det ikke fantes en slik kodeks?

4. Prinsipielle overveielser med tanke på utformingen av en kodeks

For hvem skal den gjelde?

Det første spørsmålet man må ta stilling til er hvem som faktisk skal forplikte seg på en slik kodeks. På et eller annet punkt vil de pedagogiske anliggender ved en kodeks vike for det mer forpliktende spørsmålet: Gjelder den som et krav til meg? På hvilken måte?

Slik jeg ser det, vil det på grunn av kodeksens yrkesprofil være naturlig at den knyttes opp til de som faktisk har *fast arbeid* som offiserer i Forsvaret. Det vil ikke si at den ikke kan ha en funksjon for dem som går på kontrakt. Men

hovedsakelig bør forpliktelsen på kodeksen ligge hos den yrkestilsatte delen av Forsvaret. Når det gjelder de vernepliktige, har Forsvarssjefen et godt poeng i Forsvarets Forum 9/98 når han kommenterer det nye *Forsvarets verdigrunnlag* (1998): Vernepliktige skal ikke lære seg dette ved å studere det, de skal *se* det hos sine overordnede. Det samme bør også gjelde for en eventuell kodeks.

Imidlertid kan man for offiserer tenke seg ulike muligheter for å «overdra» forpliktelsen på kodeksen. Dette kan skje ved uteksaminering fra krigsskolene, ved yrkestilsetting, etc. Med tanke på å fange opp reservebefal bør også befalskolene diskuteres som et aktuelt sted for en slik overdragelse. Det viktigste er at det er helt på det rene at kodeksen *forplikter*. I så fall melder spørsmålet seg om hvilken status man skal og kan tillegge en yrkesetisk kodeks.

Hvilken status bør den ha?

Dersom en yrkesetisk kodeks skal forplikte, så må den også kunne brukes i bedømmelsen av yrkesutøvelsen hos den enkelte. Da ikke for å saumfare alt den enkelte gjør, men til bruk som *et speil* for å si noe om den moralske kvalitet på det man foretar seg. Fortrinnsvis bør den brukes til å si noe *konstruktivt og bekreftende* om den enkeltes grad av etisk bevissthet og forpliktelse, og ikke bare brukes til å «felle» mennesker som har kommet til kort overfor kodeksen. Jeg snakker nå konkret om muligheten for å bruke kodeksen ved utarbeidelse av tjenesteuttalelser.

For at ikke kodeksen skal bli et nytt reglement, tror jeg det er riktig å betrakte den som en *non-legal* kodeks. Det vil si at man ikke profilerer den som påbud («Du skal...») eller forbud («Du skal ikke...»), men som *positivt konstaterende* om hva det vil si å være offiser, f eks: «En offiser løper aldri fra det ansvaret han eller hun har blitt pålagt». Dermed angir man klart hvor lista ligger, samtidig som man appellerer mer til æresfølelse og egenrespekt enn til redselen for å bli tatt for deretter å anmeldes (jfr. White 1996:31-34).

Under dette synspunktet ligger det en bestemt forståelse av at det er *forskjell på juss og etikk*. Dette tilsvarende forskjellen mellom hva som er legalt og hva som er moralsk rett eller ikke. I en kodeks vil det være helt avgjørende at det er det etiske som vektlegges, og ikke regulativer, forbud, påbud og sanksjonsmuligheter. Etikdens *force* er at den kan skape engasjement for «det gode liv», bedre relasjoner, skape gode livsvilkår for mennesker som man er ansvarlig for, og sette standarder for dette. Mens jussen går inn og setter grenser for hva som kan tolereres og ikke, og som av andre håndheves med makt, så kan etikken kun appellere til samvittighet, det gode initiativ, æresfølelse, solidaritetsfølelse, forståelsen av hva som er rett og galt, godt og vondt, og lignende.

Likevel kommer man nok ikke unna at en slik kodeks i gitte tilfeller kan komme til å få juridisk betydning i forbindelse med tjenestelige anliggender. Tjenestemannsloven åpner også opp for at særlige betingelser og vilkår på den enkelte arbeidsplass kan få betydning ved en vurdering av hvordan

arbeidsforholdet har blitt skjøttet, f.eks. av en offiser. Ved klare og/eller gjentatte overtramp i forhold til en slik kodeks, vil forholdet til denne kunne få følger for det rettslige utfall av en arbeidsrettssak.

Viktigere enn dette, er imidlertid den mer innholdsmessige profilen på en slik kodeks. Vi skal nå gå litt nærmere inn på dette.

Hvilken type etikk bør en yrkeskodeks baseres på?

Dersom en slik normativ kodeks for offiserer skal være etisk, melder med engang spørsmålet seg om hvilken type etikk man skal legge seg på? Når man i fagetikken snakker om «type etikk», så er man over i den delen av etikken som kalles *prinsipiell etikk* eller *grunnlagsetikk*. Det teoretiske har innenfor denne delen av etikken en særlig prioritet, og da fremfor spørsmål som knytter seg til konkrete situasjoner, verdier, dilemmaer, osv.

I vårt tilfelle kan det være relativt klargjørende å se litt på hvilken etisk «sjablon» man bruker for å «skjære til» en kodeks. Det er særlig fem muligheter som fremtrer som relevante: a. en pliktetisk, b. formålsetisk, c. konsekvensetisk, d. sinnelagsetisk, eller e. holdningsetisk tilnærming til det aktuelle spørsmål (til disse og andre typer, se f.eks. Asheim 1994:95-130; Aadland 1993:70-94).

Dersom man velger en *pliktetisk* (eller deontologisk) tilnærming, kommer man svært nær gjeldende reglementer av ulik art. Her er det pliktene, «budene» og forskriftene som gjelder, enten i påbydende eller forbydende form. Disse kan enten ha form av grunnprinsipper eller mer av detaljregler. Pliktetikken «grøft» er den detaljstyring som i sin konsekvens virker ansvarslammende, for eksempel i en eller annen variant av følgende spørsmål: Er det greit å gjøre alt som ikke er regulert i lovs form? Samtidig finnes det blivende frukter av en pliktetisk tenkemåte, jfr. Immanuel Kants tenkning omkring det kategorisk imperativ: *Du skal bare handle etter den maksime som du også kan gjøre til allmenn lov*. Dette stimulerer nettopp til ansvarstenkning.

En *formålsetisk* (teleologisk, av gresk *telos*=mål/formål) måte å tenke på, fokuserer enten verdier man ønsker å realisere, eller de mål man ønsker å oppnå. Store perspektiv og grunnleggende forhold settes i fokus med denne tenkemåten, gjerne med en bestemt ideologisk støtte. Dette er til en viss grad politikernes måte å bedrive etikk på. «Grøften» her er at individ og mindretall fort kan forsvinne i de overordnede perspektiver (som gjerne er «endelig besluttet»). Tenkningen kan fort komme til å understreke målet på en slik måte at midlene unndras etisk kritikk. Denne type etikk passer altså godt for de som sitter med både makt og midler til rådighet.

En lignende måte å tenke på, kalles *konsekvensetisk*. Her ser man for seg ulike konsekvenser og tilstander ved at man velger det ene eller det andre handlingsalternativet, eller rett og slett unnlater å handle. For de forhold som rammes inn av store tidsperspektiv (f.eks. økonomiske og økologiske), kan dette være en påkrevet måte å tenke på. Samtidig kan valget mellom ulike alternativer komme til å fremstå som kynisk kalkyle, der ikke minst profitt og

effektivitet vil spille en avgjørende rolle. Men det er selvsagt også mulig å legge inn andre kriterier som styrer valget mellom ulike konsekvenser og handlingsalternativer.

Noen vil begrunne sin motstand mot en kodeks med at etikk ikke skrives; den må leves ut i forhold til hva sinnelag og samvittigheten tilsier. Dette har ofte blitt kalt *sinnelagsetikk*. Her er det den indre motivasjonen som betones. I tillegg vil situasjonene selv komme til å tvinge oss til medfølelse, innlevelse og handling. Fokus ligger altså her på den etiske personen: *Når du selv er god, blir allting godt* (Aadland 1993:80). Det betyr ikke at man nødvendigvis blir mer selvopptatt utover det at man starter med sin egen motivasjon og innlevelse i forhold til omverdenens behov og dilemmaer. Problemet er likevel at mye kan komme til å «flyte». Man kan fort bli lite forutsigbar i det man skaper usikkerhet av typen: «Hvordan kan jeg forholde meg til deg når jeg ikke vet hva du kommer til å gjøre ved neste korsvei?».

Til slutt har man på nytt tatt opp arven fra først og fremst Aristoteles (og senere: middelalderen) der dydsetikken var både særlig utviklet og fremtredende. I denne tenkningen har fokus tradisjonelt vært rettet mot hva den enkelte person kan innøve av gode egenskaper og perfektjon. For å demme opp for en selvsentrert og selvforherligende livsforståelse, har Ivar Asheim (Asheim 1994) lansert begrepet *holdningsetikk*. Holdninger har man *til* noe, nemlig mennesker, fellesskapet, til sitt yrke, osv. Dermed kommer både mennesket selv og dets relasjoner i fokus. I motsetning til situasjonsetikken kan man her basere seg på en stor grad av forutsigbarhet. Holdninger har jo nettopp å gjøre med hvordan vi over tid forholder oss til andre mennesker, til ulike typer fellesskap (f.eks. arbeid, skole, familie) og til ting (eiendeler, lånt utstyr, etc.).

Vurdering av de ulike typene

Jeg skal så kort si noe om hvilke preferanser jeg selv mener bør gjøres i forhold til disse ulike måtene å tenke etikk på når det gjelder spørsmålet om en yrkesetisk kodeks.

Den pliktetiske modellen understreker betydningen av klare prinsipper for god adferd. I den amerikanske debatten har *Den gyldne regel* flere ganger blitt fremsatt som den ene grunnregelen for en offiserskodeks (Simi 1996; Moilanen 1995:10). Selv om det er viktig med klare prinsipper, vil det være umulig å begi seg inn på en kasuistisk (latin *casus*=tilfelle) detaljregulering av alle tenkelige og utenkelige situasjoner og dilemmaer man kan havne i. For en kodeks vil denne etiske modellen kun være egnet for å angi grunnprinsipper, men ikke prinsipper for alle mulige situasjoner.

Den formålsetiske modellen vil kunne bidra med enkelte grunn- eller kjerneverdier som bør realiseres eller tilstrebes av offiserer. I den amerikanske debatten har dette mye handlet om å finne såkalte «core-values» i større (Matthews 1994:23; Hartle 1989:85ff) eller mindre (Maslowski 1990) overensstemmelse med «American values». I *Forsvarets verdigrunnlag* er dette

tematisert som «grunnleggende verdier» eller «grunnverdier» (menneskeverd og likeverd, personlig utvikling, og integritet og lojalitet). Uansett vil det være av betydning å finne frem til verdier som er så grunnleggende at de kan fremheves uten å skygge for hva den enkelte offiser forøvrig bør forplikte seg på. En konsentrasjon om offiserens person betyr derfor at det er noe begrenset hvor mye en kodeks bør inneholde av formålsetisk tenkning av denne typen.

Det samme gjelder enda mer den konsekvensetiske måten å tenke på. Her kan fort funksjonalitet, suksess og maksimal effektivitet med minimale ressurser bli tillagt størst vekt (Taylor 1989). Pliktfølelsen avdempes gjerne tilsvarende. Dette er selvsagt nyttig for en (potensielt ekstremt) maktanvendende organisasjon som Forsvaret. Relevansen av en konsekvensetisk måte å tenke på kan også vise seg å være stor for stabs- og utredningsarbeid. Men dersom en yrkeskodeks skal «kraftsamle» omkring offiserens person og hans eller hennes ledelse av mennesker, kan heller ikke dette perspektivet dominere for mye.

Sinnelagsetikken kan særlig gi signal om at ikke all etikk kan formuleres. På et visst punkt må man handle utfra den dømmekraften, samvittigheten og den intuisjonen man har opparbeidet seg. I tillegg vil man - og bør man - emosjonelt sett i gitte tilfeller følge sitt «instinkt».

Krigens folkerett er først og fremst juridisk forpliktende overenskomster. Likevel ligger det nær å tolke noen av hovedformuleringene i en sinnelagsetisk retning, nemlig i forhold til gjennomgangstemaet om å behandle syke, sårede og krigsfanger blant fiende, sivile og allierte *humant* (f.eks. art. 3 i alle Genèvekonvensjonene). Dette kan tolkes pliktetisk, men det kan også tolkes i retning av at man skal behandle nevnte grupper mennesker slik man intuitivt oppfatter som *humant*.

Likevel: Det er vanskelig i en offiserskontekst å gjøre dette til det eneste prinsippet. Selv i enkelttilfeller (f.eks. en såret medsoldat) der mye kan tale for å følge sitt intuitive ønske om f.eks. å hjelpe, vil det ved nærmere ettertanke ikke alltid være rett (f.eks. dersom området ikke er sikret). En militær kodeks trenger noe mer håndfast å forholde seg til, selv om den indre motivasjon ofte vil være av uvurderlig betydning

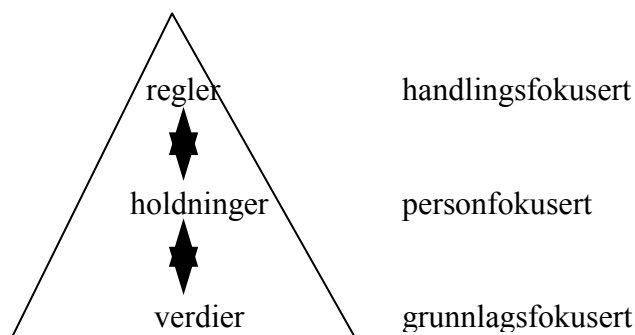
Noen aner muligens at jeg selv mener den siste etiske modellen (holdningsetikk) har størst relevans for utformingen av en profesjonsetisk kodeks. Det er riktig. Jeg skal kort antyde hvorfor jeg mener at det er slik:

a. Holdninger er *stabile* per definisjon. En slik forutsigbarhet hos enkeltoffiserer vil være av avgjørende betydning for både undergitte og overordnede. Man vet hva man har å forholde seg til.

b. Holdningsetikken fokuserer på *personens integritet* og evne til å holde sammen grunnleggende verdier og retningslinjer med den faktiske anvendelse av disse i konkrete situasjoner. Offiseren blir så og si krysningpunktet mellom det etiske fundament for Forsvaret og den gode og riktige handling som omsetter dette i praksis, ved å utføre oppdrag med moralsk «ryggrad».

c. Holdningsetikken binder sammen både person, organisasjon/fellesskap og de mer grunnleggende mål for organisasjonen. Fokus blir hverken liggende på personen, organisasjonen eller etikken i seg selv. Holdningene skaper en ny type integritet, *yrkets integritet*. Man tar derved høyde for at de som ikke innehar visse holdninger utfra egen overbevisning, i det minste må kunne forplikte seg *profesjonelt* på et bestemt verdigrunnlag (jfr. Ficarrota 1996:3f).

d. Holdninger kan lett utformes slik at de både viser hvilke verdier de springer ut fra, og hvilke konkrete handlinger som kan forventes av en med slike holdninger. Eks.: Holdningen «en offiser tar seg av sine undergitte slik han ville omgås sine overordnede». Denne holdningen har sin basis i verdien «likeverd», og man kan lett tenke seg handlinger som «realiserer» både verdien og holdningen, f.eks. at man tiltaler sine undergitte like høflig som man ville gjøre overfor ens egen sjef. Forholdet mellom verdier, holdninger og regler kan anskueliggjøres slik:

Dersom handlinger, holdninger og integritet ikke lever i et vakuum, men til syvende og sist er avhengig av hva som legges i bunn av verdier, filosofi (jfr. Clarke 1996) og kulturbærende elementer, blir det desto viktigere å bevisstgjøre seg på – og velge! – hva som faktisk skal være retningsgivende. Etisk forstått dreier dette seg om etisk legitimering og normering.

Hvor henter etikken sin legitimitet og normativitet?

I Forsvaret har man alltid vært opptatt av å ikke bli en stat i staten. Dette er et viktig synspunkt som i ulike dokumenter får nedslag av typen «verdier og normer som samfunnet, og derved også Forsvaret bygger på» (jfr. DKN 1997:47, jfr. FSJ 1992:18). Spørsmålet er imidlertid hvor lenge man kan si dette (uten å si hva man faktisk mener med det), uten å havne i den situasjonen at man faktisk ikke sier noe som helst. Enkelte formuleringer i forsvarsdokumenter nærmer seg det man i filosofien kaller *sirkelargumentasjon* av typen: Det er viktig med etikk fordi etikk er viktig!

Dersom man med «samfunnets verdier» imidlertid mener den *kristne og humanistiske tradisjonsstrøm*, noe jeg har et bestemt inntrykk av at Forsvaret mener, bør man si det. *Forsvarets verdigrunnlag* sier da også dette i klartekst (1.1

Etisk forankring). Med det samfunnet vi for tiden har, der absolutter og enkelttradisjoner svekkes med tanke på hvilken gyldighet de skal ha overfor enkeltpersoner, må man være eksplisitt dersom man skal skjære unna en «everything goes»-basis for etisk refleksjon og forpliktelse i Forsvaret.

Men selv ikke begrepsparet «kristen-humanistisk» er entydig. Man vil både strides om hva disse begrepene betyr tilsammen og enkeltvis. I særdeleshet vil dette gjelde forholdet mellom etikkens *autonomi* (selvbestemmelse, fornuft, konsensus, f.eks. FNs menneskerettighetserklæring) og *heteronomi*, dvs. en ekstern begrunnelse for våre etiske overveielser (Bibelen, «den evangelisk-lutherske lære», «Guds vilje», etc.).

En mer konserverende uttrykksmåte kan være å henvise til «Forsvarets tradisjoner» eller tradisjonene innen de ulike forsvarsgrenene. Her knyttes linjene bakover med tanke på å sikre et godt svar for fremtiden. Problemet er at dette fort blir en argumentasjon av typen «slik er det!» (strengt tatt er vel ikke dette argumentasjon), mens dagens offiserer – så langt jeg har rukket å erfare – i større grad ønsker seg en «slik ønsker jeg det skal være, *fordi...*»-argumentasjon. Man stiller rett og slett strenge krav til *begrunnelse*. Og den mener jeg må gis enten det ene eller andre velges.

En annen måte å profilere etikkens normativitet på, er å henvise til folkeretten. Dette er konvensjoner og overenskomster som har kommet frem ved en *konsensuell* fremgangsmåte, basert på en bestemt type rasjonalitet og til en viss grad påberopelse av «selv-evidens» (jfr. den amerikanske uavhengighetserklæringen av 1776). Etisk betraktet har den mye for seg, og har et teoretisk fotfeste hos særlig filosofen Jürgen Habermas (diskursetikk). Han fremhever den herredømmefrie diskurs som en egnet metode for å oppnå en konsensus som forplikter de involverte. Genèvekonvensjonene er langt på vei eksempler på en slik konsensus. Argumentet er at konsensus sikrer den etiske kvaliteten på disse konvensjonene. Dette kan kalles en *formal* form for normativitet. Problemet, som mange mener er marginalt, er selvsagt at alle som deltar i diskursen kan ta feil! Eller at fornuften kan spille oss (nok) et puss.

En tilsvarende, men mer individorientert måte å tenke om dette, finnes hos den amerikanske general Maxwell D. Taylor (Taylor 1989). Med eksplisitt tilknytning til tanken om en offiserskodeks, foreslår han en «*do-it-yourself code*». Fremgangsmåten er følgende: «Lag deg først en idealoffiser. Prøv så å leve opp til denne idealtypen». Dette betyr at hver offiser utarbeider hver sin kodeks relatert til sitt eget verdssystem.

Dette vil selvsagt kunne medføre høy deltakelse og bevisstgjøring. Den egner seg til klasseromsundervisning. Samtidig kan ikke Forsvaret som sådan, basere seg ene og alene på at hver offiser er sin egen etiske premissleverandør. Hvilken forutsigbarhet ville vi da kunne snakke om i forhold til offiserskorpset? Dersom ikke Forsvaret på en eller annen måte kan si noe konkret når det gjelder dette, hvordan kan man da ytre seg om andre saksforhold? Pensjonert oberst i

US Army, Lloyd L. Matthews, ytrer seg klart nok om dette: Da kan man like godt stenge butikken! (Matthews 1994:25)

Hvor entydig bør en kodeks være?

Så kan man spørre: Hvor konkret bør en kodeks være? Mitt svar på det er ganske kort: Man bør være så tydelig som mulig, uten å henge seg opp i all verdens enkeltilfeller (kasuistikk). Ulike situasjoner krever ulike løsninger. Det gjelder også de etiske prioriteringene. Det betyr ikke at man skal la grunnleggende standarder på båten. Det betyr bare at de ikke bør utformes så strengt, i betydningen detaljregulerende, at det moralske skjønn undergraves av angstfull pukking på regelverk og faste løsninger.

Med det økende ansvar for vurdering, innstilling og mental fleksibilitet som tillegges ledelsen av de enheter som kommer nærmest kamphandlinger i følge en oppdragstaktisk tenkning (FFI 1992:83; FSJ 1992:8.10.12 går også i denne retning), vil det være helt nødvendig å tillegge det moralske skjønn og den etiske dømmekraft stor vekt. Dette mener jeg gjelder uavhengig av om høyere sjefs intensjon er kjent eller ikke.

Det spørs om ikke dette mer generelt også passer bedre til den manøverkrigføringsdoktrinen som Forsvaret (i stor grad) forholder seg til for tiden. Uforutsigbarhet og høyt handlingstempo vil sannsynligvis få liten hjelp av situasjonsspesifikke etiske anvisninger. I stedet tror jeg at militære ledere vil profittere mer på en retningsgivende og overgripende etikk som angir et etisk nivå og en standard for de løsninger som velges av den enkelte.

5. Hvordan kan da en kodeks komme til å se ut?

En kodeks bør nok være gjenstand for en viss prosess før den implementeres. I den forbindelse vil det ikke være av veien at det kommer innspill «nedenfra». Det gjelder blant annet denne artikkelen.

Helt konkret vil jeg sette frem en skisse til en kodeks som grunnlag for videre debatt og refleksjon med tanke på utarbeidelse av bedre kodekser. Man kan tenke seg mer omfattende kodekser, og i alle fall mer formfullendte. Her følger likevel et forslag basert på egne formuleringer, samtidig som den henter mye av sitt materiale fra de kodeksene som finnes hos Richard A. Gabriel (1982:140) og for US Naval Academy (Montor 1994:ii). Forslaget er delt opp i det jeg kaller «grunnforhold» og «generelle forhold». Den første utgjør en overgripende tolkningshorisont for de siste «forhold» (10 punkter).

Grunnforhold

0. Som offiser behandler man andre – fiende, egne og allierte – slik man selv ønsker å bli behandlet. Likeledes behandler man tilgjengelige midler, utlevert utstyr og naturen som om de var i eget eie.

Kommentar: Det virker kanskje lite innlysende at denne varianten (første setning) av den gyldne regel skal gjelde for fienden. Ved ettertanke er det kanskje ikke så urimelig. Gitt at man selv som part – objektivt sett – opptrer på illegitime premisser: Ville man ikke da – prinsipielt sett – forvente og akseptere våpenbruk fra motparten? Dette er selvsagt en relativt spesiell bruk av den gyldne regel. Samtidig må den vel også gjelde her dersom man over hodet aksepterer militær innsats på bestemte premisser? Dermed har jeg ikke sagt at fiender behandles likt som allierte eller egne, bare at det eksisterer et etisk gjensidighetsforhold som også fienden er innesluttet i.

Generelle forhold

1. Militær tjeneste og lederskap er et moralsk anliggende der ingen kan løpe fra sitt etiske ansvar.
2. En offisers holdning til moralsk integritet er avgjørende for hvorvidt man lykkes både som soldat og leder.
3. Brudd på etiske standarder kan aldri forsvares, spesielt ikke når de fremmer karrieren.
4. En offiser innehar en særlig posisjon når det gjelder tillit og ansvar. Ingen personlige omkostninger tilsier at man kan undergrave tilliten eller løpe fra sitt ansvar.
5. En offisers lojalitet knytter seg både til sine overordnede, undergitte, og oppdraget. Selv om oppdraget skal utføres med størst mulig suksess, tillater det ikke misbruk av mannskapet.
6. En offiser krever ikke noe av sine undergitte som han eller hun aldri ville ha utsatt seg selv for. En offiser deler byrden av både offer og risiko som de undergitte blir delaktige i.
7. En offiser er først og fremst en leder. En offiser leder ved personlig eksempel til etterfølgelse og setter på denne måten de moralske standarder som gjelder for militær innsats.
8. En offiser hverken utsteder eller utfører en ordre dersom han eller hun på forhånd vet at den er gal, eller dersom det hersker betydelig tvil om hvorvidt så er tilfelle. En offiser rapporterer om tilfeller av slik art som han/hun får kjennskap til.
9. En offiser innehar også ansvar for at moralske overtramp blant overordnede ikke blir tildekket og stilltiende legitimert. En offiser har en høyere forpliktelse overfor de moralske standarder som gjelder, enn til de mennesker man kommandomessig er underlagt.
10. Alle offiserer er ansvarlige for sine undergittes handlinger. Uetiske og respektløse handlinger virker nedverdiggende på alle. Respekten for militæryrket og hederligheten av den militære innsatsen kommer av de handlinger man faktisk forestår. Derfor må disse til enhver tid holde en etisk standard som er maksimal.

6. Konklusjon

Jeg startet artikkelen med å stille et spørsmål allerede i overskriften, nemlig om det blir bedre krigere av gode mennesker. For å svare kort på det som mange vil oppfatte som noe av et kynisk spørsmål, men som etter min mening, er et av de virkelig gode yrkesspesifikke spørsmål man som offiser bør stille seg, så er svaret et *ubetinget* «ja». Det spørsmålet denne oppgaven imidlertid har forsøkt å svare på, er om en forpliktende etisk yrkeskodeks kan virke styrkende for den etiske bevisstheten blant offiserer, samt være til hjelp i deres nåværende og fremtidige tjeneste i fred, krise eller krig. Med de overveielser som er gjort ovenfor, er svaret på det spørsmålet et *betinget* «ja».

Svaret er betinget dels fordi jeg har en relativt begrenset tro på hvor mye man kan oppdra et menneske som ikke har internalisert de ønskede holdninger og verdier før man blir offiser, dels fordi en krigssituasjon gjør at man ikke alltid handler etter den på forhånd bevisstgjorte moral. Det vil på ingen måte si at moralsk oppdragelse knyttet til profesjonalitet og kodeks er bortkastet.

Litteratur

Asheim, Ivar (1994): *Mer enn normer*, Oslo.

Clarke, Scott W (1996): «The Core Values Issue», *Marine Corp Gazette*, Sept, s. 58.

Distriktskommando Nord-Norge (1997): *Personelldirektiv*, kap 9: DKNs etiske og moralske verdigrunnlag, Harstad, s. 46-47.

Ficarrotta, J. Carl (1996): «Are Military Professionals Bound by a 'Higher' Moral Standard?». Finnes på Internett: <http://www.cdsar.af.mil/cc/standard.html>, s. 1-7.

FFI (1992): FFI/RAPPORT-92/5027. Rekkedal, N M m fl: Utviklingen av moderne krigføring, Kjeller.

FSJ (1992): *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret*, P&I/FO.

FSJ (1998): *Forsvarets verdigrunnlag*. P&I/FO.

Gabriel, Richard A. (1982): *To Serve with Honor: A Treatise on Military Ethics and the Way of the Soldier*, Westport, Connecticut, paperback 1987.

Groll-Ya'ari, Yedidiah (1994): «Toward a Normative Code for the Military», *Armed Forces & Society*, Vol. 20, No. 3, Spring, s. 457-472.

Hartle, Anthony E. (1989): *Moral Issues in Military Decision Making*, Kansas: The University Press of Kansas.

Hartle, Anthony E. (1992): «Do Good People Make better Warriors?», *Army*, August, s. 20-23.

Liddell, Daniel E. (1996): «Instilling Marine Values», *Marine Corp Gazette*, Sept, s. 54-57.

Lynch, Brian R. (1996): «To Keep Our Honor Clean», *Marine Corp Gazette*, June , s. 43-44.

Maslowski, Peter (1990): «Army Values and American Values», *Military Review*, April.

- Matthews, Lloyd J. (1994): «The Need for an Officers' Code of Professional Ethics», *Army, March*, s. 20-29.
- Norges Røde Kors (1984): *Menneskerettigheter i væpnede konflikter. Genèvekonvensjonene og andre gjeldende internasjonale regler*.
- Moilanen, Jon M. (1995): «Command Philosophy and Battle-Focused Excellence», *Infantry* May-June, s. 7-10.
- Montor, Karel, ed., (1994): *Ethics for the Junior Officer*, US Naval Institute:Annapolis, Maryland.
- Simi, Robert F. (1996): «Fourteen Traits, Eleven Principles, But Only One Belief», *Marine Corps Gazette*, Fe, s. 50-52.
- Taylor, Maxwell D. (1989): «A Do-It-Yourself Professional Code for the Military», i Matthews, L.J./Brown, D.E.: *The Parameters of Military Ethics*, Washington/ New York/London et al: Pergamon-Brassey's International Defense Publishers, s. 126-132. (opprinnelig artikkel i *Parameters*, Dec 1980)
- Toner, James H. (1996): «Gallant Atavism. The Military Ethic in an Age of Nihilism», *Airpower Journal*, Summer, s. 13-22.
- White, Jerry E. (1996): «Personal Ethics versus Professional Ethics», *Airpower Journal*, Summer, s. 30-34.
- Aadland, Einar (1993): *Etikk for helse- og sosialarbeidarar*, 2 utg, Oslo: Det Norske Samlaget.

English Summary

«Do Good People Cause Better Warriors? To the Question of a Normative Ethical Officer's Code»

With respect to an American debate on the foundation, kind and purpose of an officer's code, the author aims at outlining general considerations concerning an implementation of a normative ethical code for Norwegian officers. With emphasis on principal ethical arguments and theories as well as expected utility and function within a particular Norwegian military system, the author argues for a code that focuses on personal attitudes (virtues). The code tries to this by simple sentences that have a confirming style of expected behaviour and attitudes.

Bård Mæland, Meklenborgåsen 82, 1274 Oslo. F. 1968. Krigsskoleprest på Krigsskolen. Se ellers forfatteromtale i PACEM 1/98, s. 130.

Tordenskjold

Skisse av en offiserskarakter

AV GENERALMAJOR TROND FURUHOVDE

Peter Tordenskjold

(Eg. Peter Jansen Wessel), 1690-1720, sjøoffiser, født i Trondheim. Deltok i Den store nordiske krig og ble 1712 sjef for fregatten «Løvendals galei». Fikk adelspatent og tok navnet Tordenskjold i 1716, vant samme år en oppsiktsvekkende seier ved Dynekilen, der den svenske forsyningsflåten ble ødelagt. Ble så øverstkommanderende for Kattegateskadren. I 1719 erobret han Marstrand og ble viseadmiral. Han ble drept i duell mot Jacob Axel Staël von Holstein i 1720.

Innledning

Det er ikke min intensjon å presentere noen nye historiske fakta. Ei heller forsøke å erstatte noen av de fremstillinger som tidligere er gjort av sjøhelten. Mitt bidrag er simpelthen å foreta en studie av en tidligere sjøoffiser, med utgangspunkt i dagens syn på hva som kan karakterisere en fremragende militær leder.

Studien refererer til et meget begrenset utvalg av sjøheltenes aksjoner. Det er forfatterens oppfatning at flere eksempler vil ta oppmerksomheten bort fra hans personlighet, og i stedet føre til en fokusering på hans kvalifikasjoner som sjømann og strateg. Dette er imidlertid viktige forutsetninger og elementer i hans personlighetsutvikling som det er nødvendig å være klar over, men som det ikke er rom for å utdype her.

Den gang, som nå, stilles spørsmålene: hvilke oppgaver ble de militære lederne utdannet og trent for å løse, og hvilke oppgaver ble de faktisk satt til å løse? Det er sannsynligvis umulig å vurdere spørsmålene fullt ut. Imidlertid vil det alltid være nyttig, i ettertid, å analysere det som vi anser for å være riktig – generelt sett.

Viktige lederfunksjoner anses idag å være: å informere, støtte, kontrollere og bedømme sine undergitte. Den gang var sannsynligvis kontroll- og bedømmelsesfunksjonene de mest utviklede. I dag som den gang bedømmes ofte lederskapet på bakgrunn av lederens atferdsmønster, snarere enn etter substansen i de enkelte lederfunksjonene.

Videre ser vi etter i hvilken grad lederen og hans undergitte når sine mål; hvorvidt de har suksess eller ikke.

Der hvor vi kan registrere stor grad av suksess har de undergitte en tendens til å overse eller akseptere feil eller mangler i lederskapet. Lederskapet måles etter graden av suksess – så lenge det holdes innenfor alminnelig aksepterte moralske grenser. De etiske elementene i lederens karakter vil derfor være av interesse for oss.

Nå, som den gang, er ambisjonene viktige faktorer for motivdannelsen hos lederen. Ambisjonene må imidlertid kunne kontrolleres og være alminnelig aksepterte. Dertil må lederen kunne fremvise nødvendig vilje til å nå sine mål. Lederen må kunne utvise intelligent pågåenhet, basert på kunnskaper, styrke og overbevisning. Alt innenfor rammen av et etisk akseptabelt handlingsmønster.

Ser vi nærmere på hva som karakteriserer atferden hos vår tids ledertyper, har vi muligens et grunnlag for å bedømme vår sjøhelt. Vi vil kunne se om det som begeistret den gang, fortsatt vil ha en liknende effekt.

Så til vår helt – Tordenskjold. Selvsagt blir dette i stor grad antagelser, men la oss la tankene fly tilbake til den gang Peter Jansen Wessel bare var en guttunge.

La oss se hva som kunne oppta hans interesse, fange hans fantasi og bidra til utviklingen av den personen som vi nå skal bli nærmere kjent med.

På den ene side må han ses i lys av den utvikling som samfunnet undergikk, særlig på grunn av utviklingen innen handel og sjøfart. Men, kanskje i like stor grad i lys av den sosiale struktur. Den oppvekst og oppdragelse som barn og ungdom fikk. Familiens sterke bånd og autoritære trekk.

La oss derfor først se hva som foregikk i samfunnet.

Sjøfartsnasjonen

I siste halvpart av 1600-tallet var sjøen fortsatt den viktigste trafikkåren for folk i Norge. Sjøfarten i Norge ble drevet utelukkende av nordmenn, og stort sett av folk fra bygdene. I 1650, -60 og -70-årene dominerte fremdeles utlendingene i farten på utlandet. Kornet til Norge ble først og fremst fraktet på danske skip. Videre gikk også trelasten på utenlandsk kjøp. I 1677 gikk det 209 skip fra Trondheim med bord og plank. 92 av disse skipene var engelske, 90 var nederlandske, og bare 27, eller omlag 7% var norske.

Det var i godt samsvar med merkantilistisk tankegang å utvikle og begunstige skipsfarten. Det viktigste utslaget av dette var den engelske

navigasjonsakten av 1651. Men også i Danmark-Norge tok man en rekke skritt for å stimulere og hjelpe opp sjøfartsnæringen.

Tiltak som tok sikte på å stimulere skipsbyggingen og skipsfarten var gunstige tollbestemmelser, teknologisk utvikling av fartøyene, samt bygging av såvel eksemsjonsskip og defensjonsskip, som rene handelsfartøyer. Eksemsjonsskipene var til beskyttelse av våre sjøverts forbindelser, men de hadde få kanoner. De med flest kanoner var defensjonsskipene. Alle var armerte koffardiskip som patruljerte de viktigste handelsrutene til Europa og de Britiske øyene. De var delt i fire klasser: den første med 36 kanoner, den andre med 24, den tredje med 12 og den fjerde med 6 kanoner. Denne flåten av defensjonsskip ble brukt til militære operasjoner under Den Skånske krig.¹⁶ I 1687 talte flåten i alt 61 fartøyer. Alle var norske.

Da Peter Wessel ble født var altså livet på Trondheims havn blitt livligere. Kneipene var fylt av matroser som kunne berette om spennende opplevelser fra fjerne og eksotiske havner. Fartøyer kom til byen med nyheter fra den store verden der ute. En atmosfære fylt av spenning og utfordringer. En atmosfære som appellerte til et ungt sinn som var oppvakt og mottagelig for inntrykk.

Allerede i denne tiden våknet sannsynligvis et lysende intellekt, en ambisiøs, og samtidig følsom natur. Historiene som berettes om Peter Wessels barndom forteller først og fremst om en guttunge som oppfattet livet som en spennende utfordring. I 1704, 14 år gammel, flyktet Peter Jansen Wessel hjemmefra. Som jeg skal peke på senere, var ikke dette et uttrykk for at han ville slippe bort fra noe; vi opplever her et uttrykk for en søken mot noe som han ellers ikke ville finne hjemme. Noe ukjent, spennende og dragende. Hans senere brev til faren, hvor han ber om tilgivelse, vitner om den konflikt som oppsto inni ham. En konflikt fylt av en sterk higen etter det spennende ukjente, men også av hans lydighetsplikt overfor faren. Begge disse elementene går senere igjen i hans liv. Da kommer det til uttrykk i hans offensive pågåenhet i hans operative ledelse, og gjennom kravet til disiplin ombord og i kamp. Her, i spenningsfeltet i mellom utfordringen og plikten, er det vi skal finne mennesket Tordenskjold.

Vi skal imidlertid se at miljøet omkring ham, og båndene til familien, også bidro til hans karakterdannelse på en særlig betydningsfull måte.

Oppvekst og utvikling

I tillegg til det ytre miljø, har også det indre, det patriarkalske familiemiljøet, formet den unge mann.

I rådmann Jan Wessels hus kan vi tenke oss det var orden. Mange barn, og et renommé som gudfryktig samfunnsstøtte krevde disiplin. Streng disiplin. Dog

¹⁶ Den Skånske krig, krigen mellom Danmark-Norge og Sverige 1675-1679. I Norge mest kalt Gyldenløvefeiden. Norske styrker spilte en viktig rolle under krigen. Blant annet greide de å innta Bohuslän. Det kom lite ut av krigen, som endte med freden i Lund.

med en naturlig porsjon mykhet og faderlig kjærlighet iblant. Mor var hele tiden den reddende havn. I et slikt miljø ville ethvert sprell bli oppfattet som noe utenom det vanlige. Derfor er sannsynligvis historiene om guttungen Petter Wessel som rabagasten fra Trondheim, konstruerte og overdrevne. Dette har sannsynligvis også bidratt til oppfatningen av ham som en livat hurragutt og villstyring. Senere i livet som selskapsløve og ustyrlig sjøoffiser.

Oppvakt som han var, ønsket nok faren at han skulle konsentrere seg om boklige sysler. Når dette ikke førte fram ble gutten først satt i skredderlære, senere i barberlære. Alt besvær uten særlig suksess.

Det var i denne situasjonen at Peter så sitt snitt til å følge med i kongens følge da de forlot Trondheim etter besøket i 1704.

Barne- og de første ungdomsårene førte imidlertid til at han også fikk et forhold til religionen. Den ble en noe spesiell, men naturlig del av hans liv. Hans religiøse aktiviteter ble en regelmessig, og daglig, foreteelse. Til å begynne med av vane og plikt, etter hvert basert på en modnende overbevisning.

At han reiste hjemmefra i meget ung alder, kan som sagt oppfattes som en protest mot den strenge oppvekst, men kanskje i like stor grad som et utslag av en ubøyelig utfartstrang. Av brevene som han skrev hjem fra Danmark, kan vi også ane den samvittighetsfulle unge mann. Det er ikke angeren som er fremtredende i brevene, men det samvittighetsfulle hensynet til faren, og familien der hjemme. Denne samvittighetsfullhet er lite forenlig med fremstillingene av rabagasten og den hensynsløse sjøoffiseren. Det er derimot et viktig element som kommer til å bidra sterkt til hans personlighetsutvikling i hans senere virke.

Dette er av de sympatiske trekk som skriver seg fra barndommen, og som kommer til å bety mye i hans utvikling som leder. Det kommer til å oppveie noen av de mindre sympatiske trekkene.

Vi aner nok et spenningsforhold i hans natur, men nå er det bygget på barndommens verdier. Spenningsforholdet mellom den moralske hensynsfullhet og krigens krav til å ta sjanser med andres liv og helbred. Men også kravene til rettferdighet. Rettferdighet overfor, og for andre. Men også rettferdighet for ham selv.

Disse trekkene kommer til uttrykk i både forholdet til hans underordnede og hans overordnede. Men også i forholdet til hans konkurrenter i marinen og ved hoffet. Disse menneskelige egenskapene var fremtredende helt til hans død. De danner linjene i en skarp personlighetsprofil som trer frem bak strategen og sjømannen.

Leder, strateg og sjøhelt

Det sentrale i Tordenskiolds karakter, hvorfra alt annet stråler ut, var det sterke i hans natur. Herfra hans initiativ, hans mot, hans vilje, hans friskhet i sinnet. Det er hans mot,

hans snarrådighet, hans viljestyrke som løfter ham opp over mengden og gjør ham til den selvfølgelige fører i kraft av hans begavelse.

Slik uttrykker admiral Olav Bergersen det. Jeg vil legge til: Hans moralske trygghet, som er religiøst forankret og styrt av hans innsikt og ferdigheter. Men det angår også hans sans for rettferdighet.

Tordenskjolds personlighet står derfor i sterk kontrast til det sedate adelsskap som han møtte i København. Hans personlige utstråling og hans umiddelbarhet, virket på samme tid utfordrende i det etablerte adelskap, som det virket befriende tillitsskapende blant hans likesinnede.

Imidlertid hadde han, tross sin kontroversielle væremåte, en god forbundsfelle i Gyldenløve.¹⁷ Denne kom til å spille en avgjørende rolle i hans karriere.

I en tid da ellers bare fødsel gav mulighet til å komme seg frem, var det dette vennskap som hjalp ham, i tillegg til hans egne evner. Mange av Tordenskjolds handlinger, hans øyensynlige søken etter dramatiske effekter, hans søknader til kongen; alt må sees i lyset av de sosiale forutsetninger og hans ambisjoner. I den situasjon som rådet, måtte han selv skape seg den basis som var nødvendig for å ha fremgang.

Når Gyldenløve forstod å verdsette denne friske, umiddelbare og energiske personligheten som satte til side all adelskapets formalisme og tomhet, var det fordi han selv allerede hadde gjort de samme erfaringer. Erfart hvorledes systemet selv drepte ethvert selvstendig initiativ.

Gyldenløve hadde selv lært at i kamp er det personligheten som vinner. Derfor er det system best som gir personligheten størst mulig frihet, og størst mulig anledning til utvikling. I København var det ikke meget av dette systemet.

Derfor er det at Tordenskjold stadig søker å komme på egenhånd i nordlige farvann. Der kan han fritt få utvikle sine egenskaper. Han er utenfor systemets rekkevidde. Der, i en slags frihet, kan Norge og Danmark høste av hans suksesser.

Hans angrep på den svenske transportflåte i Dynekilen er betegnende for denne frihet, og samtidig typisk for hans spesielle lederkarakter.

Den 7. juli 1716 ankommer Tordenskjold med sin flåteenhet til Koster med ordre om å underlegges admiral Gabel. Han får straks informasjon om at størstedelen av admiralens styrke ligger ved nordre Sandøy, et par mil derfra og lenger mot nord. En fiendtlig transportflåte lå imidlertid i Dynekilen, midt i mellom, og nærmere Tordenskjolds posisjon.

Uten å melde seg for admiral Gabel, kontaktet han kapteinløytnant Grip, en av sine betrodde underordnede fartøysjefer, og diskuterte med ham mulighetene for et øyeblikkelig og overraskende angrep på svenskene. Den gunstige vestlige vind ville være fordelaktig for angrepet. Dette forholdet kunne, imidlertid, raskt

¹⁷ Ulrik Christian Gyldenløve, 1678-1719, sønn av Christian 5 og Sophia Amalia Moth, bror av Christian Gyldenløve. Hans slektskap skaffet ham høye embeter, 1697 generaladmiralloytnant, 1711 generaladmiral. Ledet flåten i krigen 1700 og etter 1709, førte således kommandoen i slaget i Køge bugt 1710. Gyldenløve fulgte Fredrik 4 på hans reise i Norge i 1704.

endre seg til å bli et forrædersk element for manøvreringen dersom de måtte ut av sundet i en fart. Likevel bestemte han seg for å angripe.

Dynekilen er trang og dyp, uten muligheter for manøvrering. Det ble et angrep rett på med stor overraskelse og stor kraft. Karakteristisk for hans ledelse av angrepet var hvordan han personlig, selv etter innledningen, fortsatte å oppklare mot fienden.¹⁸ Hans taktiske trekk var å få skipene tettst mulig inn på svenskene uten selv å åpne ild. Til tross for betydelige tap, ga dette den tilsiktete overraskelse. Ved ildåpning skjøt alle fartøyene samtidig på kort hold med grusom virkning. Bare det å få fartøyene inn i sundet under den svenske ildgivningen, var en prestasjon. Imidlertid hadde han dyktige og lojale fartøysjefer med seg. Det var løytnant Wodrof, kapteinløytnantene Grip og Tønder og kapteinene Lemvig og Budde. De kjente sin sjef og visste at her måtte alle gjøre tingene riktig som sjømenn og artillerister. Tordenskjold tok en stor risiko, men den var kaldt beregnet. Den viktigste faktoren var muligens at han visste han hadde usedvanlig dyktige sjøfolk i de nevnte sjefer – og de kjente sin like dyktige sjef. Han kunne opptre som teamleder slik dette oppfattes på sitt beste i dag. Vi vet også at fartøysjefene ga ham råd under bataljen – og at han fulgte rådene.

«Det beste tegn på en manns mot, er hans evne til å bære ansvar». Slik uttrykte en gang admiral Farragut det.¹⁹ Men denne evnen er også avhengig av de som sjefen har rundt seg – at de kjenner hverandre og kan samarbeide.

Dristigheten var ikke vill og tøylesløs. Den var beregnet. Basert på kunnskaper, ikke minst om motstanderens ledere. Han viste dyktighet som sjømann og marineartillerist. Kunnskaper om situasjonen i kampområdet innhentet han hele tiden, også etter at han hadde trukket ut og kampene var avsluttet.

Men hans suksesser bragte også situasjoner som trakk frem andre trekk ved hans karakter. Forholdet til kaptein Vossbein er således typisk og ganske avslørende.

Tordenskjold og Vossbein

Vossbein var eldre enn Tordenskjold som offiser, men var blitt forbigått av den dyktigere Tordenskjold.

Admiral Gabel, Tordenskjolds overordnede, og kaptein Vossbein var svogere. Disse to herrer har nok gjensidig påvirket hverandre en del etter Dynekilen, slik at sjalusien mot Tordenskjold var på et følbart nivå da nedenstående episode inntraff i Kattegatt i april 1717 .

¹⁸ Tordenskjold er den første i moderne tid som bedriver systematisk marineetterretningstjeneste. Admiral Nelson har sannsynligvis lært av ham. En del av de eiendommelige historiene som verserer om ham, bunner i misoppfatning av situasjoner og hendelser som i realiteten var oppklarings-, etterretnings- og villedende tiltak. Strategier som vi kjenner spesielt fra siste verdenskrig.

¹⁹ Admiral David Glasgow Farragut, 1801-1870. Nordamerikansk admiral, en av sjøkrigshistoriens mest fremstående personligheter. Deltok på nordstatenes side under borgerkrigen fra 1861. Biografi om ham er n.l.a. skrevet av A.T. Mahan – en annen betydelig personlighet i sjøkrigshistorien.

I det de passerte Gøteborg, for sørgående, fikk Tordenskjold øye på et par svenske fartøyer. Han gav straks ordre til Lemvig og Vossbein om å angripe. Forfølgelsen av svenskene gikk bra inntil de kom inn i skjærgården. Da var det stopp fordi de ikke hadde los eller kjentmenn ombord. «Hvad ligger I opbraset efter, hvi følger I ikke fienden?» Tordenskjolds utbrudd ledet til at Vossbein ble meget fornærmet.

Noen dager senere oppsto det et nytt bittert sammenstøt mellom de to da Vossbein misforstår et signal fra Tordenskjold. Igjen blåser han opp, og igjen oppfattes han som den urettferdige. Ytterligere noen dager senere viser han uhøvisk opptreden mot en annen og eldre offiser, kommandør Poulsen. Tordenskjold krysset kort foran baugen for den eldre. På den tiden en helt uhørt manøver.

To ganger til, den samme måned, ga Tordenskjold Vossbein kraftige skraper. Endelig i mai måned møtes de ved Fladstrand. Det var straks før angrepet på Gøteborg.

Årsaken til at Tordenskjold nå ønsker å gjøre opp med Vossbein kan sannsynligvis spores tilbake til to fremtredende sider ved hans personlighet. Det ene er at han sikkert har følt at han har vært urettferdig overfor Vossbein. Forklaringen på at han ikke har gjort opp med ham tidligere må vi lete etter i forholdet til den sjalu overordnede, admiral Gade, og i forholdet til den like sjalu underordnede, Vossbein. Dessuten sendte Vossbein rapport til Admiralitetet bak Tordenskjolds rygg. Det var altså et svært dårlige forhold offiserene imellom.

Et annet hovedpoeng for Tordenskjold har selvsagt vært den forestående kamp ved Gøteborg. For ham vil dette igjen bli en kamp på liv og død. Kommer han ikke levende derfra, vil han ha gjort opp sitt mellomværende med Vossbein. Det kan også tenkes at han har fått råd av sin skipsprest i dette spørsmålet. Vi vet at han hadde som vane å låse seg inne på sin kahytt foran kamp for å be. Dette henger sammen med hans oppfatning av kamp som et oppgjør mellom viljer der bare én kan stå igjen som den seirende. Dette innebærer en kamp om liv og død der ikke bare hans eget liv står på spill, men der han må ha moralsk støtte og tro for å kunne bære ansvaret også for alle sine undergitte. Motet og ansvaret har altså en religiøs forankring, og er styrt av de etiske krav. Men det har også en praktisk side, nemlig den at offiserene må kunne kommunisere uten å være redde for hverandre, eller for nye misforståelser. Denne siden av saken har også strengt tatt et moralsk perspektiv idet den berører hensynet til mannskapenes og fartøyenes sikkerhet. Hele forholdet ble dermed bestemmende for utfallet av kampen.

Tordenskjold inviterte Vossbein ombord i sitt fartøy, eventuelt at de kunne møtes i land. Vossbein kom ikke ombord, og hadde en dårlig unnskyldning for ikke å møte sin sjef i land. Tordenskjold selv rodde i land tross det dårlige været, men uten å få utrettet noe.

Det er få ting i verden vi mennesker vanskeligere tilgir enn furting og tomme unnskyldninger. Igjen er det Tordenskjold som får kreditt for sine handlinger. Dette til tross for hans klanderverdige opptreden. Han får det fordi han, ved sin hensynsløse redelighet, viste mot og vilje til å gjøre opp for seg. Han kunne innrømme sine feil.

At Vossbein senere unnlot å følge ordre med den følge at angrepet på Gøteborg mislyktes, kompliserte og forverret forholdet.

Det oppfattes derfor nesten som ubegripelig at Tordenskjold tar ham i forsvar i Admiralitetet ved tilbakekomsten til Danmark. Han tilgir hans sjalusi og forræderi. Men igjen må vi lete i de verdier som var styrende for Tordenskjolds forhold til sine samtidige offiserskolleger: Vossbein hadde senere vist både mot og handlekraft. Egenskaper Tordenskjold satte meget høyt hos sine underordnede. For ham var dette næret av en sterk religiøs tro, og styrt av moralske lover om adferd. Vi aner at dette ikke var tilfelle hos alle hans samtidige.

For enkelte mennesker vil de personlige hensyn overskygge alt (Vossbein). De lar sine personlige følelser få styre også i de situasjoner der samfunnets interesser står på spill. På den historiske scene vil bare de «store» motiver bli akseptert. Men hva er så de store motiver? Det kan være vanskelig å gi en presis beskrivelse, men la meg antyde noe. Det må kunne, allment sett, kunne oppfattes som noe som kan gi seier, fordeler eller bringe ære til fellesskapet – til nasjonen. Det behøver ikke i ett og alt være rettferdig, bare man har suksess. Slik var det for Tordenskjold, og slik er det nok for oss også i dag.

Men vi aner kanskje enda noe mer bak Tordenskjolds væremåte. Vi ser på den ene side det besluttomme handlingsmennesket som i øyeblikket ikke kan akseptere udugelighet og ubesluttsomt slendrian. Men vi ser også en ettertenksom mann, og da trer en eiendommelig mykhet frem. Ikke svakt føleri, men ydmykhet overfor det vi ikke rår over, men som vi kan tro på og må ha et forhold til. Dette «noe» som ingen har kunnet stille seg likegyldig overfor. Det kan forveksles med snillhet, men er det ikke. Det er det opphøyete som fremkommer hos enkelte karaktermennesker som et resultat av deres samvittighet og ansvarsfølelse. *Det er de store menneskers storhet.*

Noen avsluttende betraktninger.

Disse karaktertrekk. Disse personlighetskjennetegn. Hvordan kommer de til overflaten? Hvordan kontrolleres de? Skjer det ved tilfeldighet? eller ved intuisjon? Eller er det en slags beregnende forestilling vi er vitner til?

Sannsynligvis er det en blanding, men sterkest og viktigst er nok den bevisste handling. Evnen til i det ene øyeblikk å være aktøren, å spille seg selv fullt ut. I neste øyeblikk tilskueren, kritikeren, som med sikker intuisjon bedømmer hva som gir det beste inntrykk og den beste effekt.

Men dermed får vi også problemer med å forstå hans motiver. Er de drevet av egeninteresser eller av edlere mål? Det behøver ikke være noen motsetninger her så lenge de fremtredende karakteregenskaper befinner seg i balanse i spenningsfeltet mellom plikt og ansvar.

Han er hele tiden bevisst at man ikke kan delta i kamp uten å løpe noen risiko. Der må han hele tiden være forberedt på å møte døden. Døden som en rettferdig befrielse – ikke som en menneskelig straff.

Det har som nevnt vært hevdet fra enkelte hold at han var hard mot sine folk. Det kan innebære riktighet. Men det er vanskelig å forestille seg at noen kan oppnå slike resultater dersom hans fremferd er preget av hensynsløshet og brutalitet. Slike personer vil ikke ende opp som annet enn et komma i historien.

Til slutt: Tordenskjolds tragiske død gir oss nok et bidrag til vurderingen av hans karakteregenskaper. Hans uredde avsløring av falskhet og uærlighet førte ham opp i intriger. Sannhetsstolt som han var, tok han opp utfordringen til den duell som ble årsak til hans alt for tidlige død.

Hva vi ikke har fordypet oss i, er hans strategiske begavelse. Men det er en annen historie.

English Summary

«Tordenskjold. An Outline of an Officer's Character»

Behind the lively picture of our hero, we will also find a most complex and sensitive personality. Our interest will probably first of all be caught by his daring operations. How effective they were and, how spectacular. It is also important to try to understand his personal qualities, his weak and strong personal characteristics. His abilities and limitations.

Surprisingly, some will say, this is a man with an extremely strong ambition and will, but at the same time guided by his sense of fairness, justice, duty and responsibility. A responsibility, not only to himself and his own ambitions, but certainly as much to his duty and his subordinates.

Truly a remarkably character. Envied in his own time, and misinterpreted in ours. Tordenskjold sat many examples in his time. Examples as an outstanding sailor, strategist and leader.

Trond Furuhovde, Øvre Allé 14, 7016 Trondheim. F. 1939. Sjef Distriktskommando Trøndelag (1996-). Tidligere infanteriinspektør(1989-93), stabssjef UNIFIL (1988-89), Force Commander UNIFIL (1993-95), og rådgiver FD/UD (1995-96).

Folkeretten og feltpresttjenesten

– *Feltprestordningens legitimitet i krigens folkerett*

AV MAJOR NILS TERJE LUNDE

Innledning

Feltprestordningen er en ordning som er blitt legitimert på ulikt vis. Ofte er det en legitimering som har tatt utgangspunkt i en tidsbetinget argumentasjon, et utgangspunkt som nok kan virke legitimerende i det aktuelle tidsrom, men som ikke kan danne noe grunnleggende prinsipp for å opprettholde en slik ordning. I 50- og 60-årene ble ordningen legitimert ved at feltpresten skulle være en moralsk støttespiller i forvaltningen av soldatene. I 70-årene ble ordningen legitimert med at feltpresten skulle være en slags «sosialkurator» i personellbehandlingen og i 80- og 90-årene ble ordningen legitimert med at feltpresten var en fagperson på etikk. Fortsatt snakkes det varmt om «behovet for etikk», men hva når dette ikke lenger er noe populært, hva skal da feltprestordningen legitimeres ut fra?

Et angrep på feltprestordningen

På lederplass i *Forsvarets Forum* nr. 1/97 tar redaksjonssjef Georg Mathisen et oppgjør med feltprestordningen. Han medgir at feltprestene fyller en viktig rolle som medmennesker, samtalepartnere og sosiale tilretteleggere av velferdstiltak. Men han stiller spørsmålet om det må være en prest som gjør disse oppgavene og svarer: «Det må ikke være en prest, det bør ikke være en prest – og det er på tide å gjøre noe med saken.»²⁰ Mathisen mener feltprestordningen er i strid med prinsippet om religionsfrihet og diskriminerer det mindretallet som ikke tilhører

²⁰ *Forsvarets Forum*, 18:1 (1997), 15. januar 1997, s. 4.

statskirken. Han mener soldatene må få anledning til å ha noen å snakke med uavhengig av personlig tro: Den som har en annen religiøs overbevisning, må slippe å henvises til en person som er ansatt fordi han er prest. Han mener det er på tide å diskutere hele feltprestordningen på bakgrunn av debatten om statskirkeordningen og vanskene med å få feltprester til avdelingene i Nord-Norge. Konklusjonen er at «rollen som samtalepartner og etisk veileder bør stå åpen for leg og lærd med eller uten et kristent utgangspunkt og at den personlige egnetheten er viktigere enn den kirkelige bakgrunnen».

Denne lederartikkelen i Forsvarets Forum synliggjør tydelig behovet for en drøftelse av feltprestordningens legitimitet. Mathisen konsentrerer sin argumentasjon omkring feltprestens funksjon som samtalepartner og etisk veileder. Han mener denne rollen må stå åpen for alle som er personlig egnet uavhengig av tro. Dersom feltpresttjenesten henter sin legitimitet fra en kombinasjon av tradisjon og hensiktsmessighet har Mathisen et viktig poeng. Skal feltpresttjenesten fortsatt ha plass i Forsvaret, må legitimiteten begrunnes utfra andre kriterier. I denne artikkelen vil jeg søke å redegjøre for feltpresttjenestens legitimitet utfra krigens folkerett. Etter min mening danner dette kriterier som gir en sakssvarende begrunnelse for feltpresttjeneste i Forsvaret.

Krigens krav som utgangspunktet for Forsvarets virksomhet

Et grunnleggende spørsmål er hva som er utgangspunktet for virksomheten i Forsvaret. I *Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig* heter det:

*Forsvarets bidrag som politisk virkemiddel i fred og krise er derfor direkte forbundet med Forsvarets troverdighet som en effektiv militær organisasjon.*²¹

Videre heter det:

*Forberedelse til å møte et angrep rettet mot norsk territorium vil derfor stadig være Forsvarets viktigste oppgave i fred.*²²

Vi ser altså at Forsvarets virksomhet blir definert ut fra en eventuell krigssituasjon. Dette kommer enda tydelige til uttrykk i *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse*:

I krig skal Forsvarets militære ledere lede mennesker i kampsituasjoner der det er et spørsmål om liv eller død. I fredstid skal Forsvarets ledere utdanne og videreutvikle alt

²¹ *Forsvarssjefens grunnsyn for utvikling og bruk av norske militære styrker i fred, krise og krig*, s. 9. Forsvarets overkommando/ Operasjonsstaben. Strategisk planelement. November 1995.

²² *Ibid.* s. 14.

*personell på en slik måte at det skapes stridsdyktige avdelinger og funksjonsdyktige staber.*²³

Forsvarets virksomhet i fredstid blir dermed forstått som en funksjon av og en forberedelse til en eventuell krigssituasjon. Det betyr at det er krigsstrukturen som er styrende for all virksomhet. Personelltrening skal ikke utledes av fredsbehov, men av krigsbehov. Denne forutsetningen er svært viktig når en skal vurdere feltprestenes funksjon i Forsvaret ut fra et prinsipielt grunnlag.

Krigens folkerett

Krigens folkerett er en del av folkeretten. Folkeretten regulerer mellomstatlige forhold og utgjør et eget rettssystem i forhold til det enkelte lands interne rett. På denne måten er det et eget rettssystem i forhold til den interne rett i det enkelte land.²⁴ Krigens folkerett ble til gjennom en lang historisk utvikling i mange land. Både skrevne regler og sedvaner danner grunnlaget for krigens folkerett. De første reglene om krigens folkerett var nasjonale instruksjoner gitt til egne styrker, men senere kom internasjonale normer og regler. Det var imidlertid først midt på 1800-tallet at det ble skapt en egentlig krigens folkerett. En viktig pådriver for en slik utvikling var stifteren av Røde Kors, sveitseren Henri Dunant.²⁵ Hensikten med utviklingen av krigens folkerett var å skape mest mulig ordnede forhold mellom statene også i krig. Reglene avspeiler en nødvendig balanse mellom militær nødvendighet og humanitet.²⁶ Den idé-historiske bakgrunnen for krigens folkerett er for det første teorien om rettferdig krig. Denne blir utformet i tiden fra tidlig middelalder (Augustin) til renessansen (Luther og Erasmus) på bakgrunn av prinsipper både fra romersk, jødisk og kristen tankegang.²⁷ Teorien om rettferdig krig søker å stille opp kriterier for når en krig er rettferdig (*jus ad bellum*) og kriterier for rett krigsførsel (*jus in bello*).²⁸ For det andre danner tanken om naturretten en viktig forutsetning for krigens folkerett. Ut fra en naturrettslig tankegang finnes det objektive normer for hva som er rett og galt. I eldre naturret ble disse normene begrunnet religiøst, mens i den moderne sekulære naturretten som Hugo Grotius

²³ Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret, s. 5. Forsvarets overkommando/ Presse- og informasjonsavdelingen. Oktober 1992.

²⁴ Ruud, Morten: *Innføring i Krigens Folkerett*, s. 21. Oslo 1980.

²⁵ Lund, Terje: *Krigens Folkerett*, s. 5. Oslo 1988

²⁶ Ibid. s. 11. Jfr. Ruud, Morten: *Innføring i Krigens Folkerett*, s. 37f. Oslo 1980.

²⁷ Kvaase, Harald: *Krigsdeltakelse som kristent etisk problem*. Hovedoppgave levert til Religionshistorisk institutt, Kristendomsseksjonen, Universitetet i Oslo 1970.

²⁸ Mæland, Jens Olav: «Kan humanitær intervensjon begrunnes etisk?» I *Norsk Militært Tidsskrift* 8/9 (1996), s. 27.

la grunnlaget for, blir de begrunnet ved at de er selvinnlysende.²⁹ Mens all nasjonal rett kodifiseres gjennom vedtak i nasjonalforsamling eller lignende, finnes det ikke en slik overnasjonal kodifiseringsmyndighet. Det har vært avholdt en rekke konferanser, hvorav konferansene i Haag og Genève er de mest fremtredende. Men den egentlige skrevne folkeretten blir først rettsstiftende idet avtalene/konvensjonene underskrives og ratifiseres av de enkelte statene. Den skrevne krigens folkerett er derfor avtaler – konvensjoner – mellom ulike land om prinsipper for opptreden og adferd i krig. Det er viktig å understreke at de skrevne rettsreglene er minimumsnormer – normer som representerer det minste felles multiplum mellom de ulike landene. Krigens folkerett er et grunnleggende utgangspunkt for hele det norske Forsvarets virksomhet.³⁰ I tråd med *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse* skal personellet i fred trenes og forberedes på en krigssituasjon,³¹ hvor altså krigens folkerett spiller en grunnleggende rolle. Det er derfor viktig at Forsvaret også i fredstid foretar en opplæring og bruk av personell som ifølge krigens folkerett har en sentral og legitim plass.

Retten til religionsutøvelse ifølge krigens folkerett

Retten til religionsutøvelse i felt og som krigsfanger har alltid vært et viktig prinsipp i krigens folkerett. Allerede i den første skrevne instruks om rett krigsførsel finner en dette prinsippet. I 538 f.Kr. gav den persiske kong Kyros følgende instruks til sine styrker:

Min mektige armé har erobret Babylonien. Jeg har gitt mine soldater ordre om at dets folk skal få leve i fred og utøve den religion de ønsker. Jeg har befalt at intet hus skal bli ødelagt, intet menneske såret og at hver og en skal fritt få velge sine egne guder.³²

Vi legger her merke til at den erobrende hersker understreker respekten for fri religionsutøvelse også for de folk som blir erobret. Går vi til dagens folkerett blir retten til religionsutøvelse slått fast som en grunnleggende menneskerettighet. I FNs menneskerettighetserklæring av 10. desember 1948 blir følgende prinsipp knesatt:

Everyone has the right to freedom of thought, conscience and religion; this right includes freedom to change his religion or belief, and freedom, either alone or in community with

²⁹ Jfr. den sekulære naturrettslige begrunnelsen i den amerikanske uavhengighetserklæringen (1776): «We hold these truths to be self-evident: that all men are created equal.»

³⁰ «Forsvaret forankrer sin etikk i samfunnets historiske og kulturelle grunnverdier slik de fremstår i vårt samfunns kristne og humanistiske tradisjon, FN-pakten, FNs menneskerettighetserklæring og internasjonal rett.» *Forsvarets Verdigrunnlag*, 1998, pkt 1.1.

³¹ *Forsvarssjefens grunnsyn på ledelse i Forsvaret*, s. 5. Op. cit.

³² Sitert etter Terje Lund, op.cit. s. 5.

*others and in public or private, to manifest his religion or belief in teaching, practice, worship and observance.*³³

Dette prinsippet blir gjentatt i den Europeiske menneskerettighetserklæringen av 4. november 1950.³⁴ Så kan det hevdes at en slik vidtgående konsesjon til fri religionsutøvelse ikke kan gjelde under krig, da andre hensyn blir viktigere. En slik forståelse kan finne støtte i artikkel 15 i samme erklæring hvor det heter følgende:

*In time of war or other public emergency threatening the life of the nation any High Contracting Party may take measures derogating from its obligations under these Conventions to the extent strictly required by the exigencies of the situation, provided that such measures are not inconsistent with its other obligations under international law.*³⁵

Denne artikkelen åpner for at myndighetene kan fravike enkelte prinsipper i krigstid såfremt det ikke kommer i konflikt med forpliktelser i internasjonal rett. I krigstid er partene bundet av de konvensjonene som utgjør krigens folkerett, og vi må derfor gå til disse konvensjonene for å se hvorvidt retten til religionsutøvelse er fastsatt. Dersom så er tilfelle, må artiklene som omhandler religionsutøvelse i menneskerettighetserklæringen og den europeiske menneskerettighetserklæringen antas å danne den prinsipielle overbygning for bestemmelsene i krigens folkerett.

Den grunnleggende artikkel om retten til religionsutøvelse innen krigens folkerett finner en i IV Haagkonvensjon artikkel 18 hvor det heter:

*Krigsfanger skal ha helt fri religionsutøvelse, derunder indbefattet adgang til at overvære gudstjenester, under den eneste betingelse at de retter sig efter de ordens- og politibestemmelser som er git av den militære myndighet.*³⁶

Denne artikkelen gjelder i utgangspunktet bare for krigsfanger, men det er i strid med grunnprinsippene i krigens folkerett å foreta en innsnevrende fortolkning av hvem denne artikkelen skal anvendes på. Det gir lite mening å hevde at krigsfanger skal ha fri religionsutøvelse dersom ikke en slik rettighet også gjelder eget personell. En må anta at denne bestemmelsen også kan anvendes på eget personell. Støtte for en slik utvidet fortolkning av anvendelsesområdet kan belegges med artikkel 8 hvor det heter at:

*Krigsfanger skal underkastes de love, reglementer og befalinger, som gjelder for den stats hær, i hvis makt de befinner sig.*³⁷

³³ FNs menneskerettighetserklæring, art. 18. Sitert fra *Folkerettslige Tekster – Samling med opplysninger til studiebruk*. Utarbeidet av Erik Møse, s. 143. Oslo 1995.

³⁴ Den europeiske menneskerettighetserklæringen art. 9a. Ibid. s. 165.

³⁵ Art. 15, 1. Ibid. s. 165.

³⁶ IV Haagkonvensjon art. 18 sitert etter *Menneskerettigheter i væpnede konflikter – Genèvekonvensjonene og andre gjeldende internasjonale regler*. Utgitt av Norges Røde kors 1984, s. 15.

³⁷ Ibid. s. 13.

Dersom en ikke gir egen styrkes personell adgang til de samme grunnleggende trosrettigheter som en er forpliktet til å gi fiendens krigsfanger og som en krever på vegne av krigsfanger fra egne styrker som er tatt av fiendens styrker, blir artikkel 18 vanskelig å komme til rette med på et prinsipielt grunnlag. Jeg legger derfor til grunn at artikkel 18 er en konvensjonsartikkel som er bindende, ikke bare i forhold til krigsfanger, men også i forhold til eget personell. Denne tolkningen støttes også av artikkel 35 i Genèvekonvensjonen hvor det forutsettes at feltprester som faller i fiendens hender, skal få *fortsette* med å utøve sin virksomhet.³⁸

Artikkel 18 i IV Haagkonvensjon fastsetter i utgangspunktet prinsippet om helt fri religionsutøvelse. Denne retten ekspliseres ved retten til å overvære gudstjenester. I tråd med prinsippet om fri religionsutøvelse må derfor denne retten ikke forstås som en plikt til å overvære gudstjenester for krigsfangene, men som en plikt for landets myndigheter til å tillate at det holdes gudstjenester for krigsfangene og en plikt til å la krigsfangene få anledning til å delta. Den eneste betingelse som konvensjonen setter, er at religiøs virksomhet retter seg etter ordens- og politibestemmelser som er gitt av militær myndighet. Det sies ikke hvordan denne innskrenkning skal forstås. Den mest nærliggende tolkningen er at disse bestemmelsene går på ytre, ordensmessige forhold og at den ikke berører selve forkynnelsen. Det er imidlertid en hårfin grense mellom aktuell forkynnelse og politisk aktualisering av budskapet. I 3. Genèvekonvensjon er det en lignende artikkel som artikkel 18 i Haagkonvensjonen. Den lyder:

Krigsfanger skal ha rett til fri religionsutøvelse og herunder å delta i sitt trossamfunns gudstjenester, forutsatt at de retter seg etter de alminnelige regler for disiplin som de militære myndigheter har fastsatt. Det skal reserveres passende lokaler til gudstjenester.³⁹

Ordlyden i denne artikkelens første setning støtter den tolkning av innskrenkningssetningen i artikkel 18 i IV Haagkonvensjon som det er redegjort for ovenfor. I artikkel 34 i 3. Genèvekonvensjon blir det presisert at krigsfangene har rett til å delta i eget trossamfunns gudstjenester. Dette er et utslag av religionsfriheten. Ingen skal tvinges til å være med på gudstjenester mot sin vilje, heller ikke til å delta på andre trossamfunns gudstjenester. Retten til gudstjenester konkretiseres i siste setning der det fremheves at det skal reserveres plass for passende lokaler til gudstjenester. Dette skal sannsynligvis ikke forstås som en plikt til å skaffe forskjellige lokaler til ulike trossamfunn, men som en plikt til å stille til disposisjon et eller flere lokaler som kan anvendes til gudstjenester.

³⁸ Ibid. 86.

³⁹ 3. Genèvekonvensjon av 12. August 1949 om behandling av krigsfanger, art. 34. Ibid. s. 86.

I tillegg til retten til gudstjenester har også krigsfangene andre rettigheter når det gjelder religiøs virksomhet. I artikkel 72 i 3. Genèvekonvensjon står det bl.a.:

Krigsfangene skal få adgang til å ta imot gjennom posten eller på annen måte, individuelle eller kollektive sendinger som særlig inneholder matvarer, klær, legemidler og ting som er beregnet på å tilfredsstille deres behov når det gjelder religion, studier eller fritid, herunder bøker, religiøst eller vitenskapelig utstyr (...) som setter fangene i stand til å fortsette sine studier eller å utøve kunstnerisk virksomhet.⁴⁰

Krigsfangene har også rett til å få oppnevnt religiøse tillitsmenn som kan utøve religiøse funksjoner for krigsfangene av samme kirkesamfunn i henhold til artikkel 37 i 3. Genèvekonvensjon:

Når krigsfanger ikke kan få bistand fra en feltprest som er holdt tilbake eller fra en fange som er prest i deres eget trossamfunn, skal det, på de interesserte fangers anmodning, til dette verv oppnevnes en prest som tilhører deres eget eller et liknende trossamfunn, eller, der det ikke finnes slike prester, en kvalifisert legmann, hvis dette er mulig etter trossamfunnets lære. Denne oppnevning, som skal godkjennes av den makt som holder fangene tilbake, skal skje etter avtale med det interesserte fangesamfunn, og, om nødvendig, etter godkjenning fra de stedlige geistlige myndigheter av samme tro. Den person som på denne måte oppnevnes, må rette seg etter alle de regler som den makt som har fangene i sin varetekt, har fastsatt av hensyn til disiplinen og de militære sikkerhetskrav.⁴¹

Vi merker oss at ordningen med religiøse tillitsmenn som skal ivareta religiøse funksjoner for krigsfangene, er forstått som en nødløsning, hvor det ikke finnes en feltprest som er holdt tilbake. Dermed er vi inne i kjernen av problemstillingen i denne drøftelsen: Trenger vi feltprester? Krigens folkerett forutsetter at det skal være feltprester tilknyttet de væpnede styrkene og at de har en viktig funksjon i felt, krig og i krigsfangeleirer – en funksjon som er så viktig at det kan oppnevnes tillitsmenn blant krigsfangene for å løse viktige oppgaver når feltprest ikke er tilgjengelig. Vi skal nå se på hvilken status og funksjoner en feltprest har i henhold til krigens folkerett.

Definisjoner i krigens folkerett

Det anvendes en del forskjellig terminologi for prester i krigens folkerett.⁴² De fleste steder anvendes termen «geistlige» som benevning.⁴³ Dette er en generell og omfattende terminologi. En annen term som har denne generelle betydning

⁴⁰ 3. Genèvekonvensjon, art. 72, 1. avsn. Ibid. s. 98.

⁴¹ 3. Genèvekonvensjon, art. 37. Ibid s. 86.

⁴² Den fremste grunnen til dette er ulik terminologi i de konvensjoner som tar for seg landkrig og sjøkrig separat. Historisk sett er det en litt ulik terminologi, noe som også får konsekvenser i artiklene om feltprestene.

⁴³ Se f.eks art. 6 i 1. Genèvekonvensjon.

finner en i termene «prester»⁴⁴ og «sjelesørgere». Den siste termen blir i Tilleggsprotokoll I definert på følgende måte:

«sjelesørgere» betyr militære eller sivile personer, slik som feltprester, som utelukkende er engasjert i arbeidsoppdrag for sin menighet og tilknyttet: i) de væpnede styrker til en part i konflikten; ii) sanitetsavdelinger eller sanitetstransportmidler til en part i konflikten; iii) sanitetsavdelinger eller sanitetstransportmidler nevnt i Artikkel 9, paragraf 2 eller iv) sivilforsvarsorganisasjoner til en part i konflikten. Sjelesørgernes tilknytning kan være enten permanent eller midlertidig, og vedkommende bestemmelser nevnt under (k) gjelder også for dem.⁴⁵

Det er verd å merke seg at termen «sjelesørgere» er oversatt fra det engelske «religious personell». En konkordant oversettelse ville vært «religiøst personell», men fordi denne termen har en tvetydig betydning på norsk har man valgt termen «sjelesørgere». Denne termen må utfra originalteksten derfor ikke fortolkes som sjelesørger i snever forstand, men som et omfattende uttrykk for personell som har med de sjelelige og religiøse behov å gjøre. Heller ikke kan termen fortolkes i sekulær betydning ut fra originalteksten, slik at f.eks. psykologer og humanetikere kan defineres innenfor termen. Det står uttrykkelig «religious personell» i originalteksten.

Selv om termen i seg selv er generell, blir termen definert klart i tilleggsprotokollen. Termen omfatter både militære og sivile personer som er utelukkende knyttet til religiøse oppgaver. Termen blir eksemplifisert ved termen «feltprester». Andre steder benyttes termen «feltprest» eller «feltprester tilknyttet til de væpnede styrker» alene.⁴⁶ Ifølge tilleggsprotokollen kan en slik feltprest både være tilknyttet de væpnede styrker, sanitetsavdelinger og sivilforsvarsorganisasjoner. Men også sivile prester blir definert innenfor krigens folkeretts rammer. I 3. Genèvekonvensjon blir det slått fast at:

Okkupasjonsmakten skal gi prestene adgang til å utføre sin sjelesørgergjerning blant sine trosfeller. Okkupasjonsmakten skal videre ta imot sendinger av bøker og gjenstander som er nødvendige for religiøse formål og skal lette utdelingen av disse i okkupert område.⁴⁷

Også sivile prester som er krigsfanger, men ikke har vært feltprester, blir definert innenfor bestemmelsene i krigens folkerett. De får samme beskyttelse som tilbakeholdte feltprester, og skal behandles på samme måte og gis de samme rettigheter.⁴⁸ Som nevnt i punkt 5 er det anledning til å oppnevne prester blant krigsfangene, hvor feltprest ikke er tilstede. Dermed kan også ikke-ordinerte personer i nødstilfelle fungere som prester.⁴⁹ Det er imidlertid usikkert ut fra

⁴⁴ Se f.eks. art. 58 i 4. Genèvekonvensjon.

⁴⁵ Tilleggsprotokoll I til Genèvekonvensjonene, art. 8d.

⁴⁶ Se f.eks. art. 24 i 1. Genèvekonvensjon.

⁴⁷ 3. Genèvekonvensjon art. 58.

⁴⁸ 3. Genèvekonvensjon art. 36.

⁴⁹ 3. Genèvekonvensjon art. 37.

konvensjonsteksten hvorvidt slike personer har den samme status som regulære feltprester eller sivile prester i krigsfangenskap. Det sies bare at en slik person må «rette seg etter alle de regler som den makt som har fangene i sin varetekt, har fastsatt av hensyn til disiplinen og de militære sikkerhetskrav».

Sammenfattende kan det sies at konvensjonene skiller mellom ulike kategorier av geistlige: feltprester tilknyttet de væpnede styrker, sanitetsavdelinger eller sivilforsvarsorganisasjoner, sivile prester tilknyttet de væpnede styrker, sanitetsavdelinger eller sivilforsvarsorganisasjoner, sivile prester i krigsfangenskap, sivile prester i okkupert land og personer som er oppnevnt til å ivareta religiøse behov i krigsfangeleir. I denne artikkelen brukes termen «feltprest» til å betegne de forskjellige kategoriene av geistlige, dersom annet ikke sies eksplisitt.

Feltprestens folkerettslige status og immunitet

De ulike kategorier prester har etter krigens folkerett en særskilt status og immunitet. Genèvekonvensjonene gir feltprestene sammen med sanitetspersonell en særskilt beskyttelse, en beskyttelse som ikke kan fravikes ved noen avtale.⁵⁰ Denne beskyttelse henger sammen med de spesielle oppgavene som dette personellet er satt til å utføre:

Det sanitetspersonell som utelukkende arbeider med å søke etter, samle inn, transportere eller pleie sårede og syke eller forebygge sykdom, det personell som utelukkende arbeider med forvaltning av sanitetsforlegninger og sanitetsavdelinger, og feltprester knyttet til de væpnede styrker, skal under alle forhold bli respektert og beskyttet.⁵¹

Dette innebærer at feltpresters beskyttelse er avhengig av at de kun utfører oppgaver som er forbundet med feltprestgjerningen. Dersom en feltprest benyttes til vaktoppdrag o.l., mister han sin folkerettslige immunitet. Han vil også miste immuniteten dersom han tar militær kommando. De eneste han har kommando over er andre feltprester og feltprestassistenter.⁵² Genèvekonvensjonen slår fast at prinsippet om at feltprester ikke kan settes til andre oppgaver enn de som er relevante for tjenesten, også gjelder i krigstid:

Selv om det skal være underlagt den indre disiplin i den leir hvor det befinner seg, skal ikke det tilbakeholdte personell kunne bli satt til noe arbeid utenfor rammen av dets medisinske eller geistlige oppgaver.⁵³

⁵⁰ Jfr. 1. Genèvekonvensjon art. 6 og 7.

⁵¹ 1. Genèvekonvensjon art. 24.

⁵² Se *Regler for kommandomyndighet for befal, TjF 21 Kl 5*, C1 pkt. 14: «Leger, tannleger, farmasøyter, psykiatere, psykologer, veterinærer, prester og musikere tar imidlertid bare kommando innen sin egen tjenestegren (bransje) og over personell som særskilt måtte være underlagt dem.» Se også *Reglement for den indre tjeneste, TJ 14-3*, pkt. 12e: «Følgende befal kommanderes ikke som leirbefal: Kompanisjef (tilsv), lege, tannlege, veterinær og feltprest.»

⁵³ 3. Genèvekonvensjon art. 33c.

En feltprest blir definert som en del av de væpnede styrkene, men blir sammen med sanitetspersonell definert som ikke-stridende:

Medlemmer av de væpnede styrker til en part i konflikten (utenom sanitetspersonell og feltprester som er dekket av artikkel 33 i Tredje Konvensjon) er stridende, dvs. de har rett til å delta direkte i fiendtligheter.⁵⁴

Feltprestens status som ikke-stridende har lange historiske tradisjoner. Allerede i kong Christian V norske lov av 1687 blir dette prinsippet slått fast.⁵⁵ Dette innebærer imidlertid ikke at feltprester ikke kan bære selvforsvarsvåpen. Det grunnleggende utgangspunkt for definisjonen av feltpresten som ikke-stridende er at feltprester ikke kan delta i angrep eller krigshandlinger, uten å miste sin folkerettslige immunitet.

For å synliggjøre feltprestenes status og immunitet er det gitt bestemmelser om bestemte kjennetegn som slikt personell skal bære. I likhet med sanitetspersonell skal feltpresten bære et armbind og et identitetskort med kjennemerket for Genèvekonvensjonen (Genferkorset). Disse kjennetegn kan ikke bli fratatt personellet i noen tilfeller, og dersom de er tapt, skal personellet ha rett til å få kjennetegnene erstattet.⁵⁶

Feltprestene kan utfra sin folkerettslige immunitet ikke tas som krigsfanger, men av hensynet til krigsfanger, kan de holdes tilbake for å yte bistand. Selv om de ikke defineres som krigsfanger i en slik sammenheng, skal de allikevel nyte godt av alle de fordeler og den beskyttelse som krigens folkerett fastsetter:

Medlemmer av sanitetspersonell og geistlige som er holdt tilbake av motparten for å yte bistand til krigsfanger skal ikke bli betraktet som krigsfanger. De skal dog nyte godt av alle de fordeler og den beskyttelse som denne konvensjon yter, og alle de lettelser som er nødvendig for å sette dem i stand til å yte krigsfangene legehjelp og sjelepleie.⁵⁷

I de tilfellene hvor en slik tilbakeholding ikke er nødvendig, skal feltprestene gis fritt leide:

Hver gang forholdene tillater det, skal partene i konflikten treffe lokale ordninger angående evakuering sjøveien og syke fra et beleiret eller omringet område og om fritt leide for sanitetspersonell og geistlige og for sanitetsmateriell bestemt for dette område.⁵⁸

⁵⁴ Tilleggsprotokoll I art. 43 pkt. 2.

⁵⁵ NL 2-22-2: «De (Præsterne) skulle (...) ingen Vaaben, Kaarer, eller Bysser bære, eller med sig føre...»

⁵⁶ 1. Genèvekonvensjon art. 40.

⁵⁷ 3. Genèvekonvensjon art. 33 1. avsn.

⁵⁸ 2. Genèvekonvensjon, art. 18, 2. avsn.

Feltprestenes oppgaver

Feltprestenes oppgaver er relativt inngående definert i krigens folkerett. I forholdt til en fredssituasjon vil omfanget og fordelingen av arbeidsoppgaver naturlig nok være noe annerledes. Feltprestens funksjon bygger på den grunnleggende bestemmelsen i IV Haagkonvensjon om fri religionsutøvelse for krigsfanger.⁵⁹ Feltprestenes funksjon er derfor primært bestemt av den grunnleggende rett til religionsutøvelse. Dette blir definert som et område som er unntatt fra den vanlige militære myndighet over krigsfanger og internerte. Religionsutøvelse blir forstått som et autonomt område, og feltprestene får derfor en autonomitet i sitt arbeid innenfor dette område.

Feltprestenes oppdrag blir nevnt sammen med sanitetspersonellet. Krigsfangenes legemlige og sjelelige behov blir stilt sammen som grunnleggende behov, som ikke kan undergraves:

Geistlige, leger og sanitetspersonell som sørger for de legemlige eller sjelelige behov til de personer som er nevnt i artiklene 12 og 13 skal respekteres og beskyttes hvis de faller i fiendens hender; de skal fortsatt kunne utføre sine oppdrag så lenge det er nødvendig for de såredes og sykes pleie.⁶⁰

I IV Haagkonvensjon blir adgangen til å overvære gudstjenester anvendt som en eksplisering av retten til fri religionsutøvelse.⁶¹ Det er derfor tydelig at forretting av gudstjenestlige handlinger inntar en sentral plass blant feltprestens oppgaver. Denne oppgavens viktighet blir likeledes understreket i bestemmelsen om at leirmyndighetene plikter å stille egnet gudstjenestelokale til disposisjon. De samme bestemmelsene gjelder også for internerte.⁶² I tillegg til gudstjenestelige handlinger blir også andre oppgaver som sjelesorg og besøksvirksomhet, definert som feltprestens oppgaver. For at feltprestene skal kunne utføre disse oppgavene, er det i konvensjonene gitt bestemmelser om lettelser:

De skal få adgang til med regelmessige mellomrom å besøke krigsfanger som befinner seg i arbeidsgrupper eller i sykehus utenfor leiren. I dette øyemed skal den myndighet som holder dem tilbake stille til deres rådighet de nødvendige transportmidler.⁶³

Vi merker oss at tilbakeholdte feltprester har mulighet til å bevege seg utenfor leiren for å utføre sine sjelesørgeroppgaver, og at leirmyndighetene har plikt til å legge forholdene til rette for dette, ved å stille transportmidler til rådighet. Feltprestene har også adgang til leirmyndighetene for å konferere om de geistlige oppgavene:

⁵⁹ Jfr. IV Haagkonvensjon art. 18.

⁶⁰ 2. Genèvekonvensjon art. 37. 1. avsn., 1. setn.

⁶¹ IV Haagkonvensjon art. 18.

⁶² 3. Genèvekonvensjon art. 34, kfr. 4. Genèvekonvensjon art. 93.

⁶³ 3. Genèvekonvensjon art. 33a.

I alle spørsmål som angår deres oppdrag skal denne lege og feltpresten ha direkte adgang til vedkommende leirmyndigheter. Disse skal gi dem alle nødvendige lettelser for korrespondanse om slike spørsmål.⁶⁴

Sammenfattende kan det sies at konvensjonene gir feltprestene en stor grad av indre autonomi i forvaltningen av de geistlige oppgavene. Oppgavene blir definert både til å gjelde gudstjenestlige handlinger og sjelesørgervirksomhet. Feltprestene gis en rekke rettigheter som leirmyndighetene ikke kan krenke, men som de tvertimot har plikt til å støtte.

Oppsummering

I denne artikkelen har jeg forsøkt å begrunne feltprestordningens legitimitet ut fra krigens folkerett. Gjennomgangen av de aktuelle konvensjoner har vist at feltprestene har en sentral funksjon, som er forankret i den grunnleggende bestemmelsen om retten til religionsutøvelse også i krig, krigsfangenskap og under okkupasjon. Det grunnleggende perspektivet er at prestene utfører en nødvendig tjeneste for personellet. Denne tjeneste har ikke partene anledning til å innskrenke eller regulere ut over fastsettelsen av visse ordensbestemmelser. Feltprestene har ifølge krigens folkerett en særskilt beskyttelse og immunitet som skal sette dem i stand til å utføre sin tjeneste på best mulig måte.

Selv om krigens folkerett bare kommer til anvendelse i krig, og dens bestemmelser ikke uten videre kan gjøres gjeldende i fredstid, danner alikevel konvensjonene et viktig legitimasjonsgrunnlag for feltpresttjenesten også i fred. For det første er det krigens krav som er utgangspunkt for Forsvarets virksomhet også i fred. Personellet skal trenes med tanke på en slik situasjon. Det er derfor naturlig at også prester, som per definisjon skal utføre en nødvendig oppgave i krigstid, i fredstid får muligheten til å øve og forberede seg på en slik situasjon. En tilsvarende argumentasjon benyttes for alt øvrig personell i Forsvaret, og da er det en selvfølge at dette også skal gjelde prestene.

For det andre utgjør konvensjonene i krigens folkerett en minimumsstandard, hva angår rettigheter og plikter. En må derfor forutsette at personellets rett til fri religionsutøvelse også skal gjelde i fredstid. Det vil ikke være i samsvar med konvensjonenes grunntanke å anta at slike fundamentale rettigheter bare skulle gjelde i krigstid.

For det tredje forutsetter konvensjonene at det finnes feltprester i de væpnede styrkene. Selv om sivile prester i krigsfangenskap og i interneringsleir skal kunne utføre geistlige oppgaver for sine trosfeller, er hovedregelen at det finnes feltprester som er en del av de væpnede styrkene, som kan holdes tilbake for å utføre viktige oppgaver for krigsfangene.

⁶⁴ 3. Genèvekonvensjon art. 33b.

Ordningen med feltpresttjeneste i det norske forsvaret, organisert også i fredstid, er en adekvat måte å trene og ivareta de krav og plikter som en krigssituasjon vil kreve. I fredstid skal personellet øve og forberede seg på en slik situasjon, men samtidig vil det også være rom for andre oppgaver, som i en krigssituasjon ikke vil være adekvat. Feltprestene er fagpersoner som Forsvaret også benytter til etikkundervisning og personellbehandling, men dette er oppgaver som aldri kan legitimere feltprestordningen som sådan. Kritikken av feltprestordningen i Forsvarets Forum hadde nettopp dette utgangspunktet. Dette viser hvor viktig det er med en avklaring og definering av legitimeringsgrunlaget for feltpresttjenesten i det norske forsvaret.

English Summary

«The Laws of War and the Military Chaplaincy. The legitimacy of the Military Chaplaincy according to the Laws of War»

This article discusses the legitimacy of the military chaplaincy according to the Laws of War. In the conventions, especially in the Geneva-conventions of 1949, the military chaplaincy is understood as an important and necessary service. According to the human rights and the Hague-convention, all persons, including prisoners of war, has liberty of worship. This is a fundamental human right also in times of war, and the chaplain has the same protection as medical personnel.

The liberty of worship is an important focus in the Laws of War, therefore the chaplain is given wide freedom to exercise his duty. This, the author indicates, also prescripts the ordinary service in times of peace. In times of peace the focus of the military service is war; therefore the Laws of War has to be prescribable for both the military and the military attitude towards chaplaincy in times of peace as well as times of war.

Major Nils Terje Lunde, Brøsetveien 127, 7046 Trondheim. Luftkrigsskoleprest. Se ellers omtale i PACEM 1/98, s. 116.

Norsk feltpresttjeneste – noen hovedlinjer fra 1905-1955*

AV FRODE LAGSET

Hva er feltpresttjenestens egenart? Har norsk feltpresttjeneste endret seg opp gjennom årene? Til det siste: Ja, norsk feltpresttjeneste har helt klart endret karakter. Dels er det Forsvarets karakter og oppgaver som er endret, dels er det kirkelige (eller kirkepolitiske) forventninger som påvirker feltprestene og deres tjeneste. Denne artikkelen vil presentere noen linjer i utviklingen av norsk feltpresttjeneste i den første halvdel av vårt eget århundre. Hovedvekten vil ligge på perioden 1945-1955.

Det er selvfølgelig umulig å finne noen bestemt dato for opprettelsen av feltpresttjenesten i Norge. Vi kan definere feltpresten som *en person som følger eller er knyttet til en militær avdeling, og hvis oppgave er kirkelig (pastoral) betjening av det militære personell*. Mye av den tjeneste som prester har ytt militærmakten i tidligere tider faller utenfor denne definisjonen. Helt frem til midten av det nittende århundre hadde for eksempel norske prester et betydelig ansvar for utskrivning og klassifisering av militært personell. Dette er et utslag av statskirkeordningen, og kan ikke karakteriseres som feltpresttjeneste i ordets moderne betydning.

Sett fra en militær eller en juridisk synsvinkel er feltpresten kjennetegnet ved det særskilte vern som Genèvekonvensjonene gir, og som synliggjøres ved armbindet med rødt kors. Det internasjonale samarbeidet om Æ begrense krigens skadevirkninger har hatt stor betydning for utviklingen av feltprestens militære og rettslige status. Landkriksreglementet (1899) og Parisdeklarasjonen (1856) er to tidlige eksempler på slike konvensjoner. I dag er det som kjent Genève-konvensjonene av 1949 som regulerer feltprestens rolle og gir ham/henne s³/4rlig beskyttelse i krigsteateret. Fra perioden før 1949 finner vi imidlertid svært få henvisninger til slike konvensjoner i kildematerialet. Det er derfor uklart i hvilken grad folkeretten har påvirket feltpresttjenesten før 1949.

* Denne artikkelen er et redigert utdrag av min spesialoppgave *For Gud og fedrelandet*, Teologisk Fakultet, Universitetet i Oslo, høsten 1997. Spesialoppgaven ser på den politiske og kirkelige prosess som leder frem til opprettelsen av Feltprestkorpset i 1953.

1905 – 1940 Presten som sanitetsmann

Den 23. januar 1905 kommer det et nytt reglement for feltpresttjenesten, som kongelig resolusjon. Her trer prestens s³/₄rlige stilling i det milit³/₄re samfunnet klart frem, og feltpresten utstyres med s³/₄rlige kjennetegn på uniformen.⁶⁵ Nå innføres en ordning for feltpresttjenesten som ser ut som et feltprestkorps, i hvert fall på papiret. Tjenesten ledes av stabsbaserte feltproster ( n per arm for- deling) og brigadeprester som fordeler de tildelte feltprester «til de forskjellige militære underavdelinger (...) efter beste skjøn».⁶⁶ Til hjelp har disse «stabsprestene» «medhjelpere der (...) gives underoffisers grad».⁶⁷ Feltprestenes tiltenkte rolle er definitivt pastoral. Det er for   avlaste feltproster og brigadeprester med praktiske eller administrative oppgaver at de får tildelt assistenter, og det forutsettes at også feltproster og brigadeprester skal utføre praktisk prestetjeneste.⁶⁸

Ett moment forkludrer imidlertid dette bildet. Det skal nemlig ikke øves på feltpresttjeneste: «Sluttelig bemerkes ( ) at feltprestinstitusjonen kun skal trede i virksomhet ved mobilisering i krigstilfelle, ikke i tilfelle av pr vemobilisering».⁶⁹ Denne ordningen gjelder bare i krigstilfelle, og selv da er vesentlige deler av landstridskreftene holdt utenfor denne ordning. Ordningen av 1905 omfatter bare felth³/₄ren, altså ikke festnings- og posisjonsartilleriet eller depotstyrkene. Ordningen skulle heller ikke gjelde for styrkene i Tromsø stift.⁷⁰ Det interessante ligger altså på planleggingsstadiet. Man har sett for seg en smidig feltpresttjeneste som kan gå inn hvor som helst i felth³/₄ren og utøve en effektiv feltpresttjeneste under alle forhold.

Ett konkret eksempel viser at feltprestordningen nok ikke ble ansett som et viktig sp rsm l hverken i milit³/₄re eller kirkelige kretser. Torkildsen opplyser at ved løsningen i 1905 «ble for vrig omkring 20.000 soldater mobilisert uten at noen fast feltpresttjeneste ble etablert. Den geistlige tjeneste ble utført av sivile prester fra omliggende menigheter».⁷¹ Når man nettopp har utarbeidet en ny ordning for feltprester, bestemmer man at den ikke skal brukes. Likevel leier avdelingssjefene inn lokale prester til   forrette gudstjenester for mannskapene.

⁶⁵ Feltprestnemnda (1946:5) siterer: «samtlige feltprester er forutsatt under sin funksjon   skulle v³/₄re iført en bestemt dragt, hvorved de lett kan kjendes». Imidlertid skulle det ikke opprettes noe mob-lager av uniformer: «De fornødne modeller vil blive tilveiebragt i fredstid, medens de for de enkelte funksjonærer nødvendige beklednings- og udrustningsgjenstander først bliver at anskaffe ved vedkommende prester selv i mobiliserings ieblikket med at erholde utbetalt et feltudrustningsbidrag efter Forsvarsdepartementets nærmere bestem- melse». Torkildsen (1981:8) opplyser at dette bidrag beløp seg til kr. 200.

⁶⁶ Sitert etter Feltprestnemnda 1946:4.

⁶⁷ Sitert etter Feltprestnemnda 1946:4.

⁶⁸ Lagset 1997:12.

⁶⁹ Sitert etter Feltprestnemnda 1946:5.

⁷⁰ Feltprestnemnda 1946:5.

⁷¹ Torkildsen 1981:9f.

Dette viser at de lokale militære sjefer nok så behovet for geistlig betjening, selv om man på høyere (politisk?) nivå ikke så dette behov.

Hva skulle så feltprestens rolle og oppgave være rent praktisk? «Feltprestene knyttes – som ovenfor nevnt – til vedkommende sanitetskompanier, der, sÆsnart en kamp forestÆr, bliver at dirigere mot den forreste kamplinje. Deres virksomhet kommer forÆvrig til Æ foregÆ under de forskjellige situasjoner – under hvile (...), umiddelbart eller dagen fÆr en kamp, under kampen og efter denne samt ved de forskjellige sanitetsanstalter».⁷² Det er altså en tjeneste først og fremst knyttet til sanitetsavdelingene, selv om feltpresten skal være overalt. Det at feltprestene bare skal tjenestegjøre ved mobilisering, og ikke ved øvelser, tyder nettopp på at det er sanitetstjenesten som er det vesentligste. Det er først og fremst de syke og sårede som trenger feltprestens bistand.

1940 -1945 En militær sjømannskirke

De fÆrste hÆrveddelinger opprettes i juni 1940. En del unge offiserer som hadde fungert som tolker for engelske styrker i Norge, fulgte med over til Storbritannia. Disse dannet grunnstammen av befall i den norske hÆr i Storbritannia. De forlegges fÆrst i Hamilton, men forflyttes snart til Dumfries, «som gjennom hele krigen var et norsk militÆrsenter».⁷³ Avdelingen var totalt pÆ mellom 1000 og 2000 mann. Allerede den 13. juni ble Leif Brunvand tilsatt som midlertidig deltids feltprest. Han var egentlig sjømannsprest i Leith. I februar 1941 avlÆses han av sjømannspresten for Tynehavnene, Ingebrigt Dahle.⁷⁴ Det er altså tydelig at behovet for feltpresttjeneste erkjennes svært tidlig i Storbritannia. Dahle forblir feltprest i Storbritannia under hele krigen, og har en sentral plass i feltpresttjenesten både der og ved hjemkomsten til Norge i 1945. De øvrige feltprester i Storbritannia rekrutteres fra Sjømannsmisjonen, senere kommer noen teologiske kandidater over fra Norge. Sjømannsprestene utgjør hoveddelen, og ledelsen, i feltpresttjenesten for de norske styrker i Storbritannia.

Brigadeprest Dahle fikk sommeren 1944 i oppgave Æ lage et forslag til nyorganisering av feltpresttjenesten i fredstid. Allerede hÆsten samme Ær ble forslaget godkjent av henholdsvis Kirke departementet og Forsvarsdepartementet (i London) som et arbeidsgrunnlag for den senere organisering».⁷⁵ Dette forslaget bærer preg av å ta med seg de erfaringer som

⁷² Sitert etter Feltprestnemnda 1946:4f.

⁷³ Torkildsen 1981:15.

⁷⁴ Dette er hentet fra Torkildsen. Det er ogsÆ verdt Æ merke seg Ingebrigt Dahles selvbiografiske skildring av denne perioden (se litteraturlisten).

⁷⁵ Torkildsen 1981:34.

feltprestene har gjort i Storbritannia og av kontakten med britisk feltpresttjeneste.

Hvilke arbeidsoppgaver skal så Dahles feltprester ha? Dahle innleder med   sitere den dagjeldende instruks for Den Norske H r i Storbritannia: «Feltpresten skal virke for de kirkelige og nasjonale verdier, og for en høy moral blandt soldatene, samt en klar forståelse for deres oppgaves betydning for landets frigjørelse og fremtid».⁷⁶ Dette er nok et betegnende uttrykk for den holdning som rådet i Storbritannia under krigen. Kirkens og nasjonens sak var én. Det var ingen motsetning mellom prestens kirkelige kall og hans oppgave i frigjøringen av norsk territorium. Prestens og soldatenes oppgaver er definert slik: «Vi dreper ikke for   drepe, men for   verne hjem og land, vi slår leir for dets fred, trygger dets fremtid. Vår oppgave er positiv: føre arven fra fedrene videre til de slekter som følger etter».⁷⁷ Dette kall krever store ofre: «Så får heller vi d  for at våre barn kan leve som frie mennesker i et fritt Norge».⁷⁸ Dahle er likevel klar når det gjelder   understreke prestens kirkelige kall: «Han er prest for en h ravdeling på samme vis som en sogneprest er det i sin menighet».⁷⁹ Hans kall er et krevende kall. «Hvordan dette arbeide skal utføres står og faller med presten selv. Der trenges i sannhet visdom til dette embedet. Og der trenges praktisk sans».⁸⁰

Presten representerer også det sivile samfunnet og dets normer. «Han er dernest bindeleddet mellom soldaten og hjemmet, og må alltid holde den siden for  ye. I sine prekener skal han sørge for at soldatens tanker går også til hjemmet og de kj re, og appelerer til ham om også for deres skyld   holde seg oppe moralsk sett. Det faller i en feltprests lodd   ha med mange saker på det ekteskapelige, erotiske og seksuelle område. Her må han i sannhet lære seg til   forstå  mannfolkmentaliteten,   og selv ha et klart og sterkt syn som kan hjelpe ham til   være deres fortrolige og ikke deres dommer».⁸¹

Et eksempel henviser til velferdsarbeidet, men kan vel i dag like gjerne klassifiseres som tillitsmannens oppgaver. Feltpresten skal «ta seg av de *personlige* velferdssp rsm l, og enhver har rett til   henvende seg til ham uten   kunne bli trukket til ansvar for de besv ringer han måtte komme med om folk eller forhold».⁸² Det mer generelle velferdsarbeid er også prestens ansvar. «Prestene bør ta initiativet til   arrangere foredrag, musikkaftener o.l. for soldatene hvis der ikke er egen velferdsoffiser til   ta seg av disse ting. Han bør også være

⁷⁶ Sitert etter Instruks  pkt A.III.1.

⁷⁷ Instruks r  pkt A.III.1.

⁷⁸ Instruks r  pkt A.III.1.

⁷⁹ Instruks r  pkt A.III.1.

⁸⁰ Instruks r  pkt A.III.1.

⁸¹ Instruks r  pkt A.III.1.

⁸² Instruks r  pkt A.III.2. Min utheving.

soldatene behjelpelig med fØ i stand soldateraftener hvor de selv bidrar til Ø skape programmet». ⁸³

1946-1949 En ny feltprestordning

Den 22. januar 1946 nedsatte Kirke departementet en «nemnd for å utrede forskjellige spørsmål i forbindelse med den fremtidige ordning av feltpresttjenesten». Feltprestnemndas mandat var Ø utrede «den fremtidige ordning av feltpresttjenesten». ⁸⁴ Vi ser da ogsØ at det nettopp er spørsmØl knyttet til organiseringen av feltpresttjenesten som er i fokus. Nemnda beskjeftiger seg i begrenset grad med spørsmØlene om prestens konkrete arbeidsoppgaver, og nevner sv³rt lite om de prinsipielle sider ved feltprestens tjeneste. I den senere debatt er stridens kjerne nettopp spørsmØlet om feltpresttjenesten skal organiseres sammen med velferden. Selv et sØ viktig spørsmØl som prestenes verneplikt legges til side. Viktige premisser for (felt)prestens tjeneste kommer imidlertid til syne i argumentasjonen. BØde den organisasjonsmessige diskusjon og de korte henvisninger til prestens arbeidsoppgaver peker hen mot viktige prinsipielle forutsetninger.

1) Det diakonale aspekt – feltpresttjeneste som velferdsarbeid

Feltprestnemnda setter opp som s³rskilte punkter blant feltprestens arbeidsoppgaver at han skal ha samtaler med soldatene og v³re deres kurator, og at han skal samarbeide med legen. Han skal ogsØ samarbeide med velferdsoffiseren og den lokale menighet. Feltprestnemnda er imidlertid mer opptatt av forholdet mellom velferd og prest pØ et organisatorisk plan. Nettopp derfor skal velferdssjefen ha sete i det foreslØtte milit³re kirkeØd. Det er en forutsetning at velferdskorpset gir en tilsvarende plass til feltprosten. Dette bygger naturlig pØ erfaringene fra krigen. BØde i Sverige og i Storbritannia var feltprestene n³rt knyttet til velferdstjenesten. Ja, flere steder satt prester i kombinerte velferds- og prestestillinger. ⁸⁵ Selv om Nemnda vil ha en egen feltprestorganisasjon, betyr ikke dette at velferdsaspektet ved prestens tjeneste neglisjeres.

Det kristelige engasjement pØ velferdssiden ivaretas ikke bare av feltpresten. Nemnda forutsetter at NKUF fortsatt fØer drive sine soldathjem, med tilh³rende m³ter og kaf3virksomhet. Det er altsØ ikke slik at Feltprestnemnda n3dvendigvis nedvurderer velferdsaspektet selv om feltpresten ikke har dette som et sentralt arbeidsomrØde. Samarbeidet med NKUF, og med

⁸³ InstruksérÉ pkt A.III.4.

⁸⁴ Feltprestnemnda 1946:1.

⁸⁵ Dette er jo samtidig et sterkt argument for en felles organisering av velferds- og prestetjeneste. Nettopp det at tjenestene pØ en rekke punkter ber3rer hverandre brukes da ogsØ som et argument for enhet fra velferdssjefen side.

den lokale sognemenighet, inneb³/₄rer et «sivilt» innslag i soldatenes hverdag. Dette kjenner vi igjen fra Dahles planer i Storbritannia, hvor det jo betones at presten skal v³/₄re et bindeledd mellom soldaten og hjemmet. Enger forteller ogsE fra sin tjeneste i Tyskland/Polen at han formidlet kontakt med hjemmene i Norge.⁸⁶

2) Feltpresttjeneste som forkynnelse

Forkynnelsen i vid forstand er gitt stor plass i Feltprestnemndas innstilling. Det foreslEes at avdelingene skal ha faste gudstjenestedager hvor feltpresten forretter, i tillegg til kirkeparader pE minnedager, h₂ytidsdager osv. Han skal ogsE holde korte andakter «foran fronten» minst en gang i uken.⁸⁷ I tillegg skal presten holde gudstjenester og andakter i mannskapenes fritid (soldatlagsvirksomhet). Feltprestnemnda gir altsE feltpresttjenesten en klart kirkelig profil. Her ser vi ogsE hvordan tradisjonene med kirkeparade bringes med fra oppholdet i Storbritannia. Samtidig innf₂res Ôb₂nn pE linjaÕ som et fast innslag hver uke. Denne gudstjenesteformen (andaktsformen) omtales ikke i Storbritannia.

Forkynnelse forstEes enda videre enn preken og andakt. Presten skal ogsE lede bibeltimer og sEkalte «samtalem₂ter».⁸⁸ Det siktes her til de velkjente *PadreÕs hour*. Litt eiendommelig er imidlertid koblingen til bibeltimene. Ser en pE Ingebrigt Dahles planer fra Storbritannia, er det tydelig at *PadreÕs hour* er en forl₂per for vEre dagers etikkundervisning. Feltprestnemnda ser det tydeligvis mer som forkynnelse. OgsE de foredrag presten skal holde kan ses i en forkynnende sammenheng. Som vi skal komme tilbake til, kobles her forkynnelse med folkeopplysning og nasjonsbygging: Presten skal foredra om «religi₂se, etiske, sosiale, nasjonale og historiske emner».⁸⁹

3) Det nasjonale aspekt – feltpresttjenesten som folkefostring

I kirkelige kretser finner man etter den tyske kapitulasjon en iver etter E rekristianisere det norske folk. Dette skulle nE v³/₄re mulig, ettersom motstandskampen har f₂rt folk og kirke sammen.⁹⁰ Finner vi sE noen referanser til slike interesser i vErt materiale? Feltprestnemnda er som kjent mest opptatt av de formelle, organisatoriske sp₂rsmEel. Likevel fastslEes det at «Feltprestens oppgave er E fremme det (...) nasjonale liv og en god Eend innen

⁸⁶ Se Enger 1982:79. Asle Enger gjorde tjeneste som prest for norske offiserer i tysk krigsfangenskap.

⁸⁷ Feltprestnemnda 1946:21.

⁸⁸ Feltprestnemnda 1946:22.

⁸⁹ Feltprestnemnda 1946:21.

⁹⁰ Stephan Tschudi skriver: «Under krigen er det kristne helhetssyn kommet i forgrunnen igjen, Gud selv har drevet sin kirke midt ut i folket. Vi opplevde E se kirken i sentrum av folkets kamp, (E) Kirken viste ansvar for hele folket». (Tschudi 1945:27)

avdelingene».⁹¹ Feltpresttjenesten har også et nasjonsbyggende aspekt. Biskopene utdyper dette når de påpeker at «en utvidelse av feltpresttjenesten (É) vil og må få den største betydning for ungdommens moralske og åndelige oppfostring i Norge».⁹² Det er altså klart at feltprestens oppgave også er å bygge nasjonen, å oppdra folket. Samtidig er oppdragelsens innhold ikke presisert i så årlig grad. I Dahles planer fra Storbritannia går det frem at moralsk oppdragelse først og fremst har med kjønnsmoral å gjøre.⁹³ Nasjonens sak var der å frigjøre norsk territorium og å «føre arven videre».⁹⁴ Det kan se ut til at forholdet til folket og oppdragelsen av folket ikke var temaer som skapte debatt i 1946.

1950 – 1955 Feltprestkorpset opprettes

Sommeren 1953 behandler Stortinget spørsmålet om organiseringen av Forsvaret. Etter en lang tautrekking mellom feltprost Ulltveit og hans militære sjef, Ola Brandstorp (Sjef Forsvarets Undervisings- og Velferdskorps, FUVK), ender det hele med at Stortinget vedtar å opprette et eget Feltprestkorps den 6. juli 1953.⁹⁵ Sett under ett representerer opprettelsen av Feltprestkorpset lite nytt i praksis. Avgjørelsen om å gi kirken en egen militær enhet er nok mer en aksept av status quo enn et ønske om å innføre noe nytt. Feltpresttjenesten har fungert ubrutt siden fredsslutningen, ja egentlig helt siden man organiserte norske styrker i Storbritannia i 1940. I en periode på over ti år har nå den nye feltpresttjenesten arbeidet. Selv om medarbeiderne fra krigens dager stort sett er skiftet ut, har det gått gradvis.⁹⁶

⁹¹ Feltprestnemnda 1946:21.

⁹² Bispemøtet 1946:26.

⁹³ Instruksér pkt A.III.1 dette kan nok ha sammenheng med de faktiske konflikter mellom norske prester og helsemyndigheter i Storbritannia og Sverige. Det ble nemlig besluttet at en «seksualhåndbok», forfattet av den ikke ukjente Karl Evang, skulle deles ut til alle norske soldater. Utdelingen forgikk under høylytte protester fra prestene.

⁹⁴ Instruksér pkt A.III.1.

⁹⁵ Spørsmålet om feltpresttjenesten behandles i Stortingsproposisjon nr 2 (1953): *Forsvarets organisasjon* og Innst S nr 186 (1953). I proposisjonen gir Forsvarsdepartementet en redegjørelse for bakgrunnen. Etter endringen av vernepliktløven skal geistlige gjøre verneplikt. Ulltveit påpeker: «Skal prestene pålegges plikten å tjenestegjøre som feltprester, må det imidlertid være en forutsetning at feltpresttjenesten ordnes på en kirkelig sett forsvarlig måte (É) det er uholdbart at prestene skal avgis til [FUVK (É) siden de skal] gjøre tjeneste i Forsvaret i egenskap av kirkens prester». «Departementet slutter seg til feltprostens forslag om opprettelse av et eget Feltprestkorps». (StPrp 2 (1953):132) I Militærkomitéen i Stortinget blir det debatt om dette spørsmålet. Under avsnittet om FUVK går Komitéens flertall inn for Departementets forslag om å opprette et Feltprestkorps. Komitéens medlem Ragnar Christiansen har imidlertid en dissens i dette spørsmålet. Han «mener at feltpresttjenesten fortsatt bør utgjøre en avdeling i FUVK». Han begrunner denne dissensen dobbelt. «Rent prinsipielt bør antallet av de institusjoner som står direkte i kontakt med departementet, innskrenkes mest mulig. (É) Rent praktisk må en kunne si at feltpresttjenesten går inn som et naturlig ledd i velferdsarbeidet». Ved votering får Christiansens forslag bare 9 stemmer og komitéens forslag vedtas.

⁹⁶ Norsk militært personell deltok i strid (så årlig i Frankrike) og i «gjenerobringen» av Nord-Norge. Likevel gjelder dette bare deler av de norske styrker. Så årlig i Sverige var det polititropper som ikke deltok i strid i det

1) Feltpresttjenesten som velferd

Synet på velferdsaspektene ved feltpresttjenesten varierer. Prestens rolle i velferdsarbeidet er sterkt understreket av Ola Brandstorp. Fra Velferdskorpsets side oppleves prestetjenesten som en del av velferdsarbeidet, eller i hvert fall et arbeid som naturlig blir koordineres av FUVK.⁹⁷ Det er altså en klar forventning om at presten kan bidra til personellens velferd. Forsvarskommissjonen vektlegger feltpresttjenesten i begrenset grad, men ser den likevel som en nødvendig del av det totale velferdsarbeidet. Kommisjonen er imidlertid oppmerksom på at den ikke helt kan identifiseres med det øvrige velferdsarbeid.

Fra feltprestenes side kan man se en endring. Feltpresttjenestens rolle som bindeledd til det sivile samfunn (som vi kjenner fra 'sj mannskirkemodellen' i Storbritannia) reduseres til fordel for en sterkere identifikasjon med den militære kultur. Dette kommer til syne i ordvalget: 'samarbeid' blir til 'samvirke' og 'lokalmenigheten' blir til 'sivil religiøs virksomhet.'⁹⁸

2) Forkynnelse og folkefostring

Selv om forkynnesesaspektet ved feltprestenes arbeid fortsatt er viktig, ser vi at * Padre's hour* nå har blitt til etikkundervisning. Der hvor man tidligere brukte ord som samtalem te, bibeltime, heter det nå * sosial-etisk orientering* eller * karakterdannelse*. Under krigen var *Padre's hour* en uformell samling hvor presten samtalte med soldatene om aktuelle emner, uten noe felles program. Nå har prestens time blitt innarbeidet med et fast pensum. Det er til og med utarbeidet manuskripter som prestene kan bruke. Selv om det forutsettes at prestene skal gjøre lokale tilpasninger,⁹⁹ er det helt klart at institusjonen * prestens time* har endret karakter.

Det er satt opp 14 temaer som skal gjennomgåes på tilsammen 20 timer.¹⁰⁰ Emnevalget er lagt opp med utgangspunkt i målgruppens livssituasjon. Det er liten tvil om at emner som «ungdom og ansvar» eller «forelskelse, forlovelse» interesserer. Men de har da intet med førstegangstjenesten   gjøre. Av de emnene som er satt opp, er det ingen som direkte tar opp sp rsm l omkring pasifisme. Ett tema omhandler Forsvaret: «Kirkens oppgave i Forsvaret» og i et annet kan man kanskje ta med noe om Gen ve-konvensjonene og krigens rett: «Menneskerettighetene». Selv om enkelte emner er mer generelle («Trenger vi

hele tatt. Situasjonene under krigen og i perioden 1946-1954 har det til felles at den viktigste aktiviteten var   bygge opp stridsdyktige avdelinger. Dette gjelder i første rekke personellet i Hæren. Sjøfolkene, b ede militære og sivile, m tte arbeide under krigstilstand i hele perioden 1940-1945. Her var prestetjenesten svært lik den man var vant til fra fredstid, etter modell av Sjømannsmisjonen.

⁹⁷ Torstein Bryne opplyser at Ola Brandstorp mente at Feltpresttjenesten også skulle underlegges FUVK i faglig henseende (intervju 8. september 1997).

⁹⁸ Lagset 1997:43.

⁹⁹ Ulltveit 1955:769.

¹⁰⁰ Listen over temaer er hentet fra Ulltveit 1955:769f.

moral?», «Mennesket med legeme, sjel og Ånd»), er det andre som mer vitner om tradisjonell oppdragelse («Alkoholspørsmålet»). To temaer kan komme inn på de spesifikke, etiske utfordringer som møter soldaten. Emnene «samvittigheten» og «demokrati og kristendom» kan ta opp aspekter ved de etiske problemer rundt krigsdeltagelse. Det er grunn til å anta at denne orienteringen var sterkt preget av et grunnsyn som ikke bare tillater krigsdeltagelse, men som også vil fremheve dette som en plikt i bestemte situasjoner. Ulltveit skriver selv om prestens time: «Målet (É) er å gi soldatene orientering (É) for at de skal utvikles til harmoniske og gode borgere (É) og gjøre sin plikt»¹⁰¹ Det er imidlertid uklart hvor vanlig det var å fremme slike synspunkter blant feltprester og -assistenter.¹⁰²

Oppsummering

1) Folkefostringen og det nasjonale

Selv om en kan finne enkelte hentydninger til nasjonale motiver i kildene fra krigen,¹⁰³ finner vi ikke folkefostringen eller folkeoppdragelsen som noe sentralt motiv i materialet fra før 1945. Derimot har Feltprestnemnda (1946) med en slik passus. Denne blir klarere uttrykt av Bispemåtet.¹⁰⁴ Imidlertid er det her først og fremst tale om en religiøs oppdragelse, som ikke uten videre kan knyttes til den daglige tjeneste i Forsvaret. Det eneste konkrete eksempel på folkeoppdragelse, er forholdet til Åden nye moralen, Æ eller seksualmoralen.

I den senere del av tiårsperioden 1945-55 blir dette oppdraget mer konkret. Fra politisk og militært hold fremheves viktigheten av den psykologiske beredskap. Det er imidlertid uklart i hvilken grad dette er myntet på feltprestens tjeneste. Fra feltprestenes (feltprostens) side blir denne forventningen tatt opp. Ulltveit argumenterer for at nettopp kirkens budskap er soldatens beste mentale vern.¹⁰⁵ Oppdragelse i kristendom blir da oppdragelse til soldatergjerningen.

¹⁰¹ Ulltveit 1955:768.

¹⁰² Torstein Bryne opplyser at han selv har utarbeidet noen av disse manuskriptene og at det var «ren forsvarssak». (Telefonsamtale 23.10.97) Senere skrifter av Ulltveit som *Presten under splittflagget* og *Kirken og Forsvaret* (Oslo 1966) er klare i sin sammenkobling av tro og forsvarssak. Det er vanskelig å avgjøre i hvilken grad de lokale feltprester og -assistenter har fulgt opp denne ideologiske linje. Jeg vil anta at de første årene ble dette lojalt fulgt opp, men at man senere, i hvert fall mot slutten av sekstitallet, vil finne at en del prester nedtoner disse perspektivene.

¹⁰³ Se f. eks. Instruksér pkt A.III.1.

¹⁰⁴ Feltprestnemnda 1946:21 og Bispemåtet 1946:26.

¹⁰⁵ Ulltveit 1955:761.

2) Forholdet til den militære virksomhet

Dahle skriver i Storbritannia under krigen: «Ingen venter at presten er kommet for å oppegge dem».¹⁰⁶ I Dahles planer kommer det klart frem at det kirkelige oppdrag i militæret er å betjene soldatene kirkelig sett, uten nødvendigvis å ta stilling til de konkrete militære oppdrag som måtte pålegges soldatene. Biskop Berggrav følger dette enda lengre når han mener at prester fortsatt skal være fritatt for verneplikt. Selv om de kan utkommanderes til prestetjeneste, tolkes feltprestens stilling som ikkestridende dithen at han ikke skal gjøre krigstjeneste. Følgelig kan heller ikke feltprestens tjeneste karakteriseres som vernepliktstjeneste.

Denne holdning er ikke entydig i det kildemateriale vi har sett på. Ulltveit forfekter en annen holdning når han hevder at «Kirke og Forsvar måttes til innsats for folk, fedreland og kirke»¹⁰⁷ Selv om man kan finne spirer til slike holdninger allerede hos Feltprestnemnda,¹⁰⁸ er det først i 1955 at dette intime samarbeid blir eksplisitt. Kirken og Forsvaret skal, hver på sin måte, i følge Ulltveit, forsvare den kristne demokratiske stat. Ulltveit er vel den fremste talsmann for denne koblingen mellom kirke og forsvar.¹⁰⁹ Han forfekter altså et ganske annet syn på feltpresttjenesten enn det Berggrav gjør.

3) Forholdet til Forsvarets organisasjon

Den ordning som etableres i 1947 gjør feltpresttjenesten til en del av det militære velferdsarbeid blant soldatene (og befalet). Dette skjer mot et uttrykt kirkelig syn. Bispemøtet høsten 1946 er klar i sin holdning. Dette styrkes ytterligere av biskop Berggravs korrespondanse utover høsten. Utgangspunktet for et samarbeid med velferdstjenesten er altså forholdsvis dårlig. Allerede i 1946 er det klart at det fra kirkelig hold bare finnes én brukbar ordning; en selvstendig feltprestorganisasjon.

De kirkelige bestrebelser er også entydige i fortsettelsen. Fra alle kirkelige instanser ønskes det et eget feltprestkorps. Selv om dette ønsket møter motbør både i militær og politisk sammenheng, arbeides det konsekvent fra kirkelig hold for å få opprettet et korps. Som vi vet lykkes dette arbeidet. Slik sett får man fra 1953 en nyorganisering av feltpresttjenesten.

¹⁰⁶ Instruksene pkt A.III.1.

¹⁰⁷ Ulltveit 1955:764.

¹⁰⁸ Se Feltprestnemnda 1946:25f.

¹⁰⁹ Ulltveit utgir bøkene *Presten under splitflagget* (Oslo 1966) og *Kirken og Forsvaret* (Oslo 1966). Her utdyper han de tanker som kommer frem i artikkelen fra 1955. Han ser for seg at der hvor kirken har et ansvar i det Endelige regimente, har forsvaret et ansvar i det verdslige regimente. Forsvaret skal sikre den demokratiske kristne stat. Det er kirkens ansvar å fremholde militærtjenesten som en kristen plikt, slik at folkets vilje til å beskytte seg mot kristendomsfiendtlige angriper fortsatt forblir sterk. Dette må selvfølgelig ses i lys av trusselen fra øst, sovjetkommunismen. Slik blir det militære forsvar et vern for kirken, og forsvarets legitimitet er knyttet til det at den forsvarer den kristne kirke. Ulltveit ser for seg at kirke og stat/forsvar lever i et symbiotisk forhold, hvor de er gjensidig avhengige av hverandre. Torstein Bryne bruker om denne tenkning uttrykket «den konstantinske traktat» (intervju 8. september 1997).

Det vesentlige argument i denne sammenheng er kirkelig. Feltprestenes legitimitet avhenger av at de er direkte og utelukkende underlagt biskopen i alt som vedkommer deres tjeneste som prester. Som vi har sett ovenfor, er feltprestene kirke i Forsvaret uten $\frac{3}{4}$ re Forsvarets kirke. Dette må gjenspeiles i feltprestenes organisasjon. På samme måte blir også feltpresttjenestens egenart først og fremst prestetjenestens egenart.

Utviklingen i norsk feltpresttjeneste er fremveksten av feltpresttjenesten i vår moderne forstand. Fra en sped begynnelse, hvor presten nærmest er et haleheng til legen og tar seg av dem som legen ikke (lenger) kan rå med, utbygges feltpresttjenesten til en integrert del av personellets totale velferdstilbud. Denne utviklingen fortsetter etter 1945. Feltpresten overtar stadig flere oppgaver og nytt ansvar i og med at den psykologiske beredskap også knyttes til prestens virke.

Denne utviklingen fortsetter videre fremover. Selv om Feltprestkorpset stadig yter de tradisjonelle pastorale tjenester, kommer stadig nye til. Det nyeste er vel at presten som etisk rådgiver blir en integrert del av den militære beslutningsprosess.

Litteratur

Enger, Asle og Apenes, Sverre Inge : *Frivillig Fange*. Oslo:Luther 1982.

Lagset, Frode: *For Gud og fedrelandet*. Spesialoppgave i kirkehistorie, Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo høsten 1997.

Torkildsen, Pål Erling: *Norsk Feltpresttjeneste*. Spesialavhandling. MF 1981 I.

Tschudi, Stephan: *Norsk kirke idag. Oppgjør og program*. Land og Kirke. Oslo 1945.

Ulltveit, Erling, feltprost: «Feltpresttjenesten». *Norsk Militært Tidsskrift*. Oslo 1955.

Innstilling fra nemnd for Feltpresttjenesten oppnevnt av Kirkedepartementet 22.01.1946. Kopiert fra Oslo bispearkiv.

Instrukser...– Direktiver og Instrukser for Feltpresttjenesten, utarbeidet av Feltpresten i Den Norske Hær (Ingebrigt Dahle?), udatert, kopiert fra Oslo bispearkiv, mappe Feltpresttjenesten.

Protokoll fra Bispemøtet 1946, sak 24/46: Feltprestordningen.

English Summary

«Norwegian Chaplaincy 1905-1955. Some Main Developments».

The article displays some main developments of the Norwegian military chaplaincy in the period 1905-1955. This period is characterised by the connections between the pastoral and the medical service. The chaplain's service is

concerned about the ill and wounded. During the Second World War the chaplaincy becomes more aware of «the civilian world», i.e. the families and homes of the soldiers in Norway. After 1945, while still assuming these tasks, a new field of interest is incorporated in the chaplain's tasks, namely the moral fostering of the youth of «the new Norway». Moral education becomes one of the main tasks of the chaplain.

Frode Lagset, Enerhauggt. 1, 0651 Oslo. F. 1971. Stud.theol. ved Teologisk Fakultet, UiO.

En ny tid for feltpresten – eller feltprest i en ny tid

AV OBERST OLAV DAG HAUGE

Innledning

I artikkelen «Noen pastorale overveielser over feltpresten og utenlandstjeneste» i *PACEM* 1/98 kommer Bataljonspresten ved Telemark bataljon, Kaptein Aslak Brekke med en rekke innspill i forbindelse med fremtidig utvikling av feltpresttjenesten på bakgrunn av Feltprestkorpsets (FPK) nye struktur gjort gjeldende fra 1. august 1996.

Selv om artikkelen er rettet mot utenlandstjenesten og Feltprestkorpsets planlegging og utvelgelse av prester til denne tjenesten, berører Brekke en rekke områder vedrørende feltpresttjenesten generelt og FPKs eventuelt manglende planer for personalutvikling i forhold til ny struktur. Den viktigste endring i det nye FPK beskriver han som profesjonalisering av feltpresttjenesten i Norge.

Med 45 feltprester som yrkestilsatt i stedet for 15, og med en reduksjon av vernepliktige med 8 mnd. tjeneste som feltprest fra 40 til 22, påpeker Brekke med rette at vi i noen grad har gått over fra verneplikt til profesjonalisering.

Dette er en utvikling som omstendighetene har tvunget fram. Kvinnenes innmarsj i prestestanden har ført til at halvparten av teologiske studenter i dag er kvinner.

Når endringen av strukturen på mange måter er en pragmatisk løsning på et rekrutteringsproblem, har Brekke et poeng når han påpeker at den nye situasjon ikke er fulgt opp med viktige personalpolitiske planer og tiltak. En kunne til dette innvende at Forsvaret har en godt utarbeidet personalpolitikk og Forsvarets planer på dette området omfatter også feltprestene. I noen grad er dette riktig, men Forsvarets personalpolitikk omfatter ikke de spesielle forhold som gjelder FPK som en del av Den norske kirke og de funksjoner presten har som prest. Derfor er FPK en egen avdeling med tilsettings-, lønns- og arbeidsgiveransvar for alle feltprester. Det er ingen tvil om at personalpolitiske planer er en del av dette ansvar.

For å utvikle disse sider ved FPKs virksomhet, må vi sikre oss at Forsvaret godtar FPKs egenart i Forsvarets struktur, og at Den norske kirke godtar og verdsetter en kirkelig tjeneste bygget inn i den militære struktur.

FPKs egenart i Forsvarets struktur

FPK ble etablert ved Stortingets vedtak 6. juli 1953 og er et resultat av et utvalgsarbeid der Kirkedepartementet og Forsvarsdepartementet deltok. Erfaringene fra feltprestarbeidet under siste krig lå til grunn for utformingen av korpset. Fra Forsvarsdepartementets side ble FPK plassert administrativt og forvaltningsmessig under Forsvarsdepartementet, kommandomessig under Forsvarssjefen og i kirkelige anliggender under overtilsyn av Oslo biskop.

Kirkedepartementet har organisert FPK som et prosti i Oslo bispedømme, og prester som gjør sin verneplikt i FPK kan søke og gis kirkelig ordinasjon på lik linje med nyutdannede teologer som blir tilsatt i en annen kirkelig stilling i Norge.

For å ivareta den kirkelige legitimitet på en forsvarlig måte innenfor rammen av Forsvaret, er FPK delvis bygget opp innenfor de prinsipper som gjelder i Forsvaret, samtidig som korpset er gitt nødvendig styringsverktøy til å ivareta en kirkelig styring av prestedtjenesten. I dette ligger det mer enn et rent faglig ansvar, da selve utøvelsen og gjennomføringen av prestefunksjonen er knyttet opp til den kirkelige ordinasjonsfullmakt.

Det kan synes problematisk at utvelgelse av prester i Forsvaret og evt videre forflytning, arbeidsgiveransvaret og instruksmyndigheten er lagt til FPK, samtidig som den enkelte prest er overført til og kommandomessig underlagt tjenestegjørende avdelings sjef. Også Feltprosten er slik plassert inn i en stab i Forsvarets overkommando (Personellstaben/Forsvarets Overkommando).

Når FPK er gitt denne plassering og tildelt disse oppgavene, er det fordi Forsvaret til nå har tatt den kirkelige identitet på alvor og forstått at dette er et nødvendig verktøy for å utvikle en feltpresttjeneste som både beholder sin militære og sin kirkelige legitimitet.

Men spørsmålet til Brekke er: Hvordan skal vi gjøre det?

Personalpolitiske planer

De utfordringer Brekke gir FPKs ledelse i sin artikkel ligger kort sagt i en helhetlig personalpolitikk som utvikler profesjonalisering ved utvelgelse, utdanning, spesialisering og etablering av karriereveier innen FPK.

Dette er et område vi så vidt har beveget oss inn på.

Utvelgelse og etablering av karriereveier

Verneplikt/mobstatus

I utgangspunktet er det vernepliktsloven som bestemmer grunnlaget for utvelgelse i FPK. Alle vigslede prester i alle kirkesamfunn i Norge er i prinsippet rulleført i og mobdisponeres av FPK. Disse kalles inn til verneplikt og øvelser etter vanlige prinsipper.

Yrkestilsetting

Med få yrkesstillinger i korpset har spørsmålet om tilsetting/engasjement av feltprester fra ulike kirkesamfunn blitt løst *ad hoc* i noen få, enkeltstående tilfeller. Med 45 yrkesstillinger er behovet for avklaring av forholdet mellom FPK som prosti i Den norske kirke og tilsetting av prester fra andre kirkesamfunn enn Den norske kirke blitt et aktuelt spørsmål.

For å få en avklaring her, er en utredning sendt på høring. En anbefaling sammen med høringsutkastet og svar vil bli oversendt Forsvarsdepartementet og Kirkedepartementet til vurdering.

Når det gjelder utvelgelse til de faste feltpreststillingene, har Feltprosten det siste året trukket aktuell tjenesteavdeling inn i prosessen ved siden av vurdering fra Oslo biskop før Feltprost og Feltprostens råd i tilsettingsaker gjør sine vedtak. Dette for å sikre at avdelingens behov kommer tydelig fram. Et viktig prinsipp er å fremme behovet for utveksling av prester mellom FPK og kirken for øvrig. Det er derfor viktig å holde frem FPK som et meget aktuelt arbeidsmarked for alle prester i ulike aldre. Arbeidet med å utvikle karriereveier i kirken må omfatte FPK. For vår del må vi arbeide med å utvikle de spesialiteter som ligger til enkelte stillinger i FPK. Liksom vi til nå har gitt krigsskoleprestene en utfordring på å utvikle akademisk kompetanse, bør andre stillinger i FPK kunne utfordres på spisskompetanse innen et område som tilligger aktuell avdelings ansvarsområde.

Utvelgelse til utenlandsoppdrag

Når det gjelder utvelgelse til prestetjeneste i utenlandsmisjonene, er det nå etablert et vurderingsutvalg som skal arbeide både med engasjement og med forberedelse til tjeneste.

Brekke har rett i at denne utvelgelse ikke i tilstrekkelig grad har bygget på en overordnet tenkning og planlegging over sikt. Vi har sett behovet, og har utviklet en rekrutteringsstrategi hvor en gruppe prester har meldt sin interesse. Disse følger vi opp hvert halvår hvor bl.a. feltprester som tjenestegjorde siste kontingent møter denne gruppen med tanke på oppdatering og kompetanseutvikling på dette felt.

Brekke peker på at tjenesten ute er den viktigste erfaringsbakgrunn og utdanning til feltpresttjenesten i vår fredsorganisasjon. Dette er et anliggende som han har rett i. Prestetjenesten i Forsvaret vil alltid ha som hovedoppgave å forberede seg til, og stå klar til å møte de utfordringer som kriser og

menneskelig stressituasjoner stiller oss overfor. Presten skal også i fredstid først og fremst være prest – og dernest en nyttig ressurs til avdelingens sosiale miljø.

På bakgrunn av denne tenkning, og for å gi flere feltprester relevant erfaring, ønsker Feltprosten å drøfte med Jegerkorpset Akershus Regiment en ordning at 2 yrkestilsatte feltprester skal kunne dele en kontingentperiode mellom seg (3 mnd. hver + treningsperioden).

Brekke gjør et poeng ut av at en bare bør sende feltprester i tjeneste ut på utenlandsoppdrag. Delvis på grunn av behovet for relevant kompetanse ute, og delvis for å bevare ervervet kompetanse i korpset.

I denne sammenheng mener jeg Brekke ser bort fra den betydelige kompetanse en menighetsprest har ervervet seg gjennom år med arbeidet opp mot krisesituasjoner i lokalsamfunnet. På mange måter vil en menighetsprest ha møtt flere slike situasjoner enn en feltprest med like lang tjeneste. Derfor vil det også i fremtiden være viktig å rekruttere utenlandsprester fra ulike kirkelige stillinger.

Det vil imidlertid være viktig å forberede utsendelse med kvalifisert utdanning. Som nevnt arbeider vi videre med dette.

Utdanning og spesialisering

Når det gjelder kompetanseutvikling av feltprester, har Feltprosten i samarbeid med Den norske kirkes presteforening utviklet et kompetanseutviklingsprogram som er knyttet opp mot kirkens øvrige kompetanseutviklingsprogram. Dette gjennomføres innenfor rammen av allerede etablerte møter i FPKs regi, og vil derfor kunne utvikles uten ekstrakostnader.

Som et ledd i dette programmet har FPK henvendt seg til Personellstaben/FO for å få hjelp til å utvikle den militære delen av dette kompetanseutviklingsprosjektet. Denne henvendelsen har til nå ikke ført til noe, hvilket vi beklager. Det er ikke mulig å få prioritert plasser nok på stabsskolen til våre prester, her ønsker vi å lage et tilpasset program for å øke prestenes kompetanse på denne del av deres arbeidsområde.

Vi ønsker samtidig å motivere feltprestene å følge med i Forsvarets ulike tilbud til utdanning, slik at en gjennom etablerte kurs/seminarer skaffer seg relevant kompetanse.

Som nevnt vil vi også stimulere den enkelte feltprest til å spesialisere seg innen ulike områder, enten kirkelig/teologiske eller militærfaglige tema knyttet opp mot egen avdelings spesialitet/ansvarsområde.

Som Brekke med rette påpeker, kompetanse er nødvendig på ulike områder. Bare slik kan FPK utvikle en felleskompetanse på det nivå for Forsvaret kirken trenger.

Konklusjon

Kaptein Aslak Brekke har ved sin artikkel i PACEM 1/98 satt søkelyset på viktige problemstillinger i forbindelse med Forsvarets endrede virksomhet og FPKs nye struktur med reduksjon av vernepliktige stillinger og økning av yrkesstillinger.

Jeg har i dette svaret forsøkt å sette problemstillingene inn i dagens situasjon og gitt noen signaler om hvordan FPK kan arbeide videre med å utvikle en personalpolitikk i forhold til feltpresttjenesten i Forsvaret og hvordan vi ønsker å legge forholdene til rette for kompetanseutvikling og spesialisering av feltprester, og dermed også av FPK.

English Summary

«A New Time for the Chaplain – or the Chaplain in a New Time»

The Chief Chaplain makes some considerations about the new situation facing the Chaplaincy of the Norwegian Defence after the significant organisational change towards a professional chaplaincy in 1996.

*Olav Dag Hauge, Nedre Berglia 66, 1353 Bærums Verk. F. 1943. Feltprost.
Tidligere prest i ulike menigheter. Generalsekretær i Presteforeningen 1986-93.
Kirkeverge i Bærum 1993-96.*

Bokanmeldelser

To nye nordiske lærebøker i yrkesetikk for offiserer

Anders Lundberg, under medverkan av Gunnar Artéus och Cecilia Wijnbladh: *Vägar till Svensk officersetik. Grundtext till militär etikutbildning*. Försvarshögskolan 1997. 112 s.

Jens Olav Mæland: *Yrkesetikk for offiserer*. Høyskoleforlaget 1998. 284 s.

I løpet av det siste året har det kommet to nye lærebøker i yrkesetikk for offiserer i nordisk sammenheng. Dette er i seg selv en begivenhet fordi materialet på nordiske språk har vært meget sparsomt tidligere. På svensk kom boken *Vägar till svensk officersetik – Grundtext till militär utbildning* forfattet av Anders Lundberg i 1997, og i begynnelsen av 1998 kom den første norske boken i yrkesetikk på norsk, Jens Olav Mælands «Yrkesetikk for offiserer».

Det er interessant å sammenligne disse to bøkene av ulike årsaker. Selv om Norge og Sverige geografisk og kulturelt ligger svært nær hverandre, er forskjellene påtagelige. I det følgende skal jeg ta frem noen strukturelle og innholdsmessige forskjeller og likheter, og drøfte stryken og svakheten med de to lærebøkene.

Jens Olav Mælands bok er en forholdsvis omfattende bok på nesten 300 sider, mens den svenske boken er betydelig mindre, litt over 100 sider. Mens den svenske boken er utgitt av Forsvarshögskolan, og dermed er utgitt militært og på militært oppdrag, er den norske boken utgitt på det sivile Høyskoleforlaget. Begge bøkene har imidlertid kadetter og offiserer som primærgruppe, det er altså tenkt at begge bøkene skal kunne benyttes i undervisningen på krigsskoler og tilsvarende.

Bøkene fokuserer primært på offisersprofesjonen. Hovedsiktemålet ligger derfor i skjæringsfeltet mellom individual- og sosialetikk, nærmere bestemt i profesjonen og med fokus på profesjonsnormer. Imidlertid fokuserer Mæland i større grad enn Lundberg på det institusjonelle aspektet ved etikken. Allikevel kan en vel knapt kalle noen av bøkene for «Militæretikk» i form av det amerikanske begrepet 'Military ethics'. Dette begrepet fokuserer nemlig primært på det institusjonelle aspektet som f.eks. forholdet mellom krig og moralitet. Dette aspektet finnes i begge bøkene, men er ikke noen bærende tanke.

«Vägar till svensk officersetik» tar utgangspunkt i Överstbefälhavares: *Vägvisare till svensk officersetik*, og søker å være en utfyllende kommentar til denne. Boken fokuserer på hva som er hensikten med etikk og forsøker å

definere etikk og yrkesetikk i forhold til andre begreper som f.eks. normer, juss og livssyn. Boken tar også opp en diskusjon om allmenne normer som ansvar, lojalitet, rettferdighet, ærlighet osv., og hvilken funksjon disse spiller i offiseretikken.

Den svenske boken står i den typisk svenske etikktradisjonen der den analytiske-deskriptive etikken er grunnlaget. Det er mange likheter mellom denne boken og den klassiske svenske boken *Etiska problem* fra 1970 (Jeffner/Holte m.fl.). Skal en søke å fiksere en normtradisjon som boken bygger på, blir det en bred forankret humanisme (s. 21). Boken forankres ikke i en kristent begrunnet etikk. Hovedformålet med boken synes å være å redegjøre for ulike moralfilosofiske tilnærminger uten å ta noe konkret standpunkt. Til tross for bokens kvantitative knapphet vil en få en meget god oversikt over den analytisk-deskriptive etikken, mens den normative etikken er mer stemoderlig behandlet. Dette er bokens største styrke og svakhet.

Yrkesetikk for offiserer har i likhet med den svenske boken et kapittel som fokuserer på den analytisk-deskriptive etikken, hvor begrepsanalyse og presentasjon av ulike normmodeller fremkommer, men i forhold til den svenske boken spiller denne tilnærmingen en betydelig mindre rolle. Boken legger mye større vekt på forholdet mellom etikk og livssyn. Ulike livssyn, både ideologiske og religiøse, blir fremstilt, og forfatteren konkluderer med at det kristne livssyn historisk og kulturelt vil spille en viktig rolle i begrunnelsen og innholdsbestemmelsen av offiseretikken i en norsk kontekst. Forfatteren bruker mange steder bibelvers og bibelske motiver som eksempler og delvis også som argumentasjonsbasis. Innenfor en kristen og teologisk sammenheng lar dette seg absolutt forsvare, spørsmålet er imidlertid i hvilken grad dette kommuniserer og faktisk har argumentasjonstyngde for bokens primære målgruppe: kadetter og offiserer.

Som tidligere nevnt, er Mælands bok bredere i sin tilnærming til offiseretikken enn Lundbergs bidrag. I tillegg til en grundig drøfting av profesjonsnormer, tar boken på den ene side opp etiske spørsmål som tangerer den klassiske «military ethics» som rettferdig krig og bruk av våpenmakt, og på den andre side mer individualetiske pregede problemstillinger som seksualetikk, familieetikk og personlighetstyper/personlighetspsykologi. Denne brede tilnærmingen er både en styrke og en svakhet. Den er en styrke fordi den setter profesjonsetikken inn i en videre ramme, og med rette fremhever at det er en sammenheng mellom personlig etikk og profesjonsetikk. Samtidig kan denne brede tilnærmingen imidlertid bidra til at fokus flyttes fra det som etter min mening bør være hovedfokus i all etikkundervisning i Forsvarets sammenheng. På bakgrunn av et begrenset timetall bør hovedfokus være i skjæringsfeltet mellom institusjonsetikk, dvs. «military ethics» og profesjonsetikk. Nå kan de individualetiske problemstillingene som drøftes i boken absolutt forsvare sin plass under henvisning til det som er sagt over, men en slik drøfting kan en i

like stor grad finne i nyere etikkfremstillinger som ikke har som siktemål å gi en offisersetikk.

Disse innvendinger til tross, Mælands *yrkesetikk for offiserer* er et viktig og betydelig bidrag til en norsk offisersetikk. I særlig grad vil jeg fremheve de kapitlene som fokuserer på offisersprofesjonen (kap. 7, 9 og 11). Disse kapitlene er et viktig argument for behovet for gjennomtenkning og refleksjon over offiserens selvforståelse og profesjonsnormer. I valget mellom *Yrkesetikk for offiserer* og *Vägar till svensk officersetik*, vil Mælands bidrag være å foretrekke.

Nils Terje Lunde